वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, 1972

संक्षिप्त मार्गदर्शिका

वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, 1972 मुळे वन्यप्राणी, पक्षी आणि वनस्पती यांचे संरक्षण होते. या कायदयाच्या विविध तरतुदीच्या अंमलबजावणीशी ज्यांचा संबंध येतो अशा सर्वांच्या उपयोगासाठी ही संक्षिप्त मार्गदर्शिका तयार करण्यात आली असून ती पुरीपुर्ण नाही.

1. अधिनियमा अंतर्गतचे अपराध.

सामान्यत: वन्यप्राणी विषयक अपराधाचे तीन प्रकार आहेत ते म्हणजे शिकार, वन्यजीव व त्यांचे आश्रयस्थानांचा नाश आणि वन्यजीव व प्राणीजन्य वस्तू, मृगयाचिन्हे यांचा व्यापार.

या अधिनियमातील महत्वाची कलमे थोडक्यात पुढिल प्रमाणे आहेत.

वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम 1972

कलम 2 नुसार व्याख्या :

- **शिकार :**

अ) कोणत्याही वन्यप्राण्यास ठार करणे, विष देणे, आणि अशा प्रकारची कोणतीही कृती करण्याचा प्रयत्न करणे,

ब) जाळी लावून पकडणे अथवा सापडा लावून पकडणे, पारध करणे, सापळयात अडकवीणे वर नमूद केलेल्या कारणासाठी कोणत्याही वन्यप्राण्यास हाकलणे. व अशी कोणतीही कृती करण्याचा प्रयत्न करणे.

क) उक्त वन्यप्राण्यास दूखापत करणे, त्याचा नाश करणे अथवा त्याच्या शरीराचा कोणताही भाग घेणे, किंवा वन्यपक्षी अथवा सरपटणारे प्राणी यांचे बाबतीत त्या पक्षाची अथवा सरपटणा-या प्राण्यांची अंडी किंवा घरटी मोडतोड अथवा हलवाहलव करणे.

- **मांस :**

यात कोणतेही वन्यप्राणी किंवा पकडलेले सावज (उपद्रवकारक प्राणी खेरीज) याचे रक्त, हाडे, स्नायू, अंडी कोष किंवा सांगाडा, चरबी आणि मांस याचा समावेश होतो मग ते कच्चे असो किंवा शिजवीलेले, कातडीसहीत किंवा कातडी विरहीत.

- **मृगया चिन्हे :**

उपद्रव कारक प्राण्याखेरीज इतर पकडलेल्या सावजाचे अथवा वन्य प्राण्यांचे संपूर्ण अथवा कोणताही भाग, जो नैसर्गिक किंवा कृत्रीम रितीने ठेवला आहे त्यात पुढिल बांबीचा समावेश होतो.

अ) केसाळ कातडी, कातडी किंवा संपूर्ण प्राणी खारवण्याच्या किंवा पेढा भरण्याच्या अथवा टॅक्सीडर्मीच्या इतर कृतीनुसार संपूर्ण अथवा त्याचा भाग तयार केला आहे.

ब) शिंग, गेंडयाचे शिंग, केस, मांस, नखे, दात, हाडे, पिसे, कवच, सुळे, कस्तुरी, अंडी घरटी आणि मधाचे पोळ.

- **वन्य जनावर :**

निसर्गात मिळणारे वन्यस्थितितील कोणतेही जनावर आणि त्यात अनुसुची I,II,III, व IV मध्ये विनिर्दीष्ट केलेले **कोठेही सापडलेले जनावर.**

- **वन्यप्राणी जीवन :**

यामध्ये कोणतेही जनावर, पाण्यातील किंवा जमीनीवरील वनस्पती जे वन्यप्राणी आश्रयस्थळाचाच भाग आहेत.

वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम 1972 (सुधारीत 2002)

संक्षीप्त माहीती

अ.क्र.	**गुन्हयाचा तपशिल**	**अधिनियम 1972**		शिक्षा
		ज्या कलमा खाली गुन्हा होतो ते कलम	**ज्या कलमा खाली शिक्षा होते ते कलम**	
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1	अनुसुची I,II,III,IV मध्ये नमूद वन्य प्राण्यांची (कलम 11 व 12 व्यतिरिक्त) शिकार करणे. **टिप :** अनुसुची एक व अनुसुची दोनचा भाग दोन मधील वन्य प्राण्याचे गुन्हेकामी तडजोड करता येणार नाही.	9	51(1)	3 वर्षापर्यंत कैद किंवा 25 हजार रु. दंड किंवा दोन्ही.
2	अनुसुची (1) व अनुसुची (2) चा भाग 2 चे गुन्हयासाठी शिक्षा (जर हा गुन्हा अभयारण्य किंवा राष्ट्रीय उद्यानाचे संबंधीत नसेल तर)	9	51(1)	3 वर्ष पेक्षा कमी नाही व 7 वर्ष पावेतोची शिक्षा आणि 10 हजार रु.हून कमी नाही इतकी दंडाची शिक्षा.
3	(अ) वरील गुन्हा जर दुस-यांदा किंवा त्यापेक्षा जास्तवेळा करण्यात आला असेल तर	9	51(1अ)	3 वर्षापेक्षा कमी नाही. व 7 वर्षा पावेतोची कैद व दंड 25,000/- रु. पेक्षा कमी नाही.

(1-अ)	प्रकरण 5-अ चे उल्लंघन	9	51(1अ)	3 वर्षापेक्षा कमी नाही व 7 वर्षांपर्यंत कैद व कमीत कमी 10,000/- रु. दंड.
(1-ब)	कलम 38 (जे) तील तरतुदीचे उल्लंघन	9	51(1ब)	6 महीने पर्यंत कैद किंवा 2,000/- पर्यंत दंड किंवा दोन्ही.
3	वरील गुन्हा दुस-युंदा असल्यास वरील गुन्हयामध्ये शिक्षा झालेल्या व्यक्तीकडून गुन्हयातील सर्व बंदिस्त प्राणी, वन्यप्राणी, मृगया चिन्हे, हस्ती दंत अनूसूचीत वनस्पती, किंवा त्यापासून तयार वस्तु व गुन्हयात वापरलेली सर्व शस्त्र वाहने व सापळे न्यायालय सरकार जमा करण्याचे आदेश देवू शकेल, व अशा व्यक्ती जवळील परवाना किंवा अनुज्ञप्ती रद्द करता येईल. परवाना व अनुज्ञप्ती रद्द करणे ही शिक्षेव्यतीरीक्त असेल अशा व्यक्तीचा शस्त्र परवाना रद्द केला जाईल व पुन्हा अशा व्यक्तीस शिक्षेच्या तारखेपासून पुढील पाच वर्ष परवाना मिळणार नाही.	9 9 9 9	51(1ब) 51(2) 51(3) 51(4)	1 वर्ष पर्यंत कैद किंवा 5,000/- रु. दंड गुन्हात वापरलेले साहीत्य सरकार जमा होईल व परवाना रद्द करण्यात येईल. -- --
4	अनुसुचित वनस्पती तोडणे, नष्ट करणे, जमा करणे बाळगणे व खोदणे इत्यादींवर बंदी	17(क)	51(1)	3 वर्षापर्यंत कैद व रु. 25,000/- पर्यत दंड किंवा दोन्ही.
5	अनुसुचित वनस्पती बिना परवाना लागवड करण्यास प्रतिबंध	17 (क)	51(1)	वरीलप्रमाणे
6	बिनापरवाना अनुसुचित वनस्पतीचा व्यापार करण्यास प्रतिबंध	17(ड)	51(1)	वरीलप्रमाणे

7	परवाना धारकाने परवान्यातील व्यापार करण्यास प्रतिबंध	17(फ)	51(1)	वरीलप्रमाणे
8	परवाना प्राप्त व्यापा-याशिवाय इतर व्यक्तीकडून अनुसुचित वनस्पतीच्या खरेदीस प्रतिबंध	17 (ग)	51(1)	
9	अनुसुचित वनस्पती किंवा तिच्या कोणत्याही भागाबद्दल गुन्हा घडल्यास सदर मालमत्ता सरकारची ठरेल	17(ह)	--	--
10	सावजाचे आश्रयस्थानात प्रवेश करण्यास निर्बंध **(अ)** कामावर असलेले **(ब)** ज्या कोणत्याही व्यक्तीचे सावजाचे आश्रय स्थानातील हद्दीतील स्थावर मालमत्तेत कोणताही हक्क असेल ती व्यक्ती **(क)** ज्या व्यक्तीस परवाना दिला आहे ती **(ड)** सावजाचे आश्रय स्थानातून जाणा-या सार्वजनिक रस्त्याने जात असलेली कोणतीही व्यक्ती **(ई)** वरील अ,ब,क मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या व्यक्ती वर अवलंबून असलेली इतर व्यक्ती, या खेरीज कोणत्याही व्यक्तीने कलम 28 अन्वये परवाना दिला असल्या खेरीज सावजाचे आश्रय स्थानात प्रवेश करता कामा नये.	27 27(अ) 27(ब) 27(क) 27(ड) 27(ई)	-- -- -- -- -- 51(1)	-- -- -- -- -- 3 वर्षापर्यंत कैद व रु. 25,000/- पर्यंत दंड किंवा दोन्ही.
11	वन्य प्राण्याचे आश्रयस्थानात परवानाशिवाचय नुकसान करण्यास मनाई	29	51(1)	वरीलप्रमाणे
12	सावजाचे आश्रयस्थानात आग लावण्यास मनाई	30	51(1)	वरीलप्रमाणे

13	सावजाचे आश्रयस्थानात मुख्य वन्यजीव रक्षकांच्या परवानागी शिवाय शस्त्र घेवून प्रवेश करण्यास मनाई	31	51(1)	वरीलप्रमाणे
14	कोणीही व्यक्ती सावजाच्या आश्रयस्थानात (अकारण) रसायने, स्फोटक पदार्थ अथवा कोणताही पदार्थ कि ज्याच्या मुळे वन्यप्राणी जीवनास अपाय होईल अथवा त्यांचे जीवीत धोक्यात येईल अशा वस्तू किंवा पदार्थ वापरणार नाही.	32	51(1)	वरीलप्रमाणे
15	राष्ट्रीय उद्यानातून कोणीही व्यक्ती कोणताही वन्यप्राणी जीव राष्ट्रीय उद्यानातून, हालविणार नाही, नाश करणार नाही, किंवा त्याचा अयोग्य फायद्यासाठी उपयोग करणार नाही अथवा वन्यप्राणी जीवन त्याचे आश्रयस्थाना पासून हलविण्यात येणार नाही अथवा त्यांचे जन्मस्थानापासून त्याचा वियोग करणार नाही.	35 (6)	51(1)	वरीलप्रमाणे
16	राष्ट्रीय उद्यानात चराईस बंदी वन्य जनावरे इ. शासकीय वस्तू असणे **(अ)** परवानाशिवाय वन्य प्राणी बंदीवासात ठेवणे पाठविणे अथवा चुकीने मारने अथवा मृत स्थितीत सापडणे. **(ब)** बिना परवाना जनावरांच्या वस्तु, मृगया चिन्हे, अगर कच्च्या स्थितीतील मृगयाचिन्हे अगर जनावरांचे मास व गुन्हयात वापरण्यात आलेली वाहने, वस्तू, शस्त्र, सापळे, केंद्रशासनाच्या मालकीचे असते. **(क)** जी कोणी व्यक्ती वन्यप्राणी संबधीची शासकीय मालमत्ता ताब्यात घेईल त्याने ताबा मिळाल्या पासुन 48	35(7) 39(1)(अ) 39(1)(ड) 39(2)	51(1) 51(1) 51(1) 51(1)	वरीलप्रमाणे वरीलप्रमाणे वरीलप्रमाणे वरीलप्रमाणे

	तासाच्या आत जवळच्या पोलीस ठाण्याकडे अगर प्राधिकृत अधिका-याकडे कळविले पाहीजे.			
	(ड) कोणत्याही व्यक्तीने मुख्य वन्यजीव रक्षकांच्या अगर प्राधिकृत अधिका-याच्या पुर्व लेखी परवानगीखेरीज शासकीय मालमत्ता मिळविता कामा नये अगर ताब्यात नियंत्रणा खाली सुरक्षित ठेवता कामा नये.	39(3)(अ)	51(1)	वरीलप्रमाणे.
	(ई) तसेच अशी मालमत्ता बक्षिस म्हणून अथवा विक्री करुन अगर अन्य रितीने कोणाही व्यक्तीकडे हस्तांतरीत करता कामा नये.	39(3)(ब)	51(1)	वरीलप्रमाणे.
	(फ) वन्य जनावरे इत्यादि शासकीय वस्तुचा नाश करता कामा नये अगर तिला ईजा करता कामा नये.	39(3)(क)	51(1)	वरीलप्रमाणे.
17	वन्य प्राण्यांच्या वाहतुकीस मुख्य वन्य जीव रक्षकाचे परवानगी शिवाय प्रतीबंध	48(अ)	51(1)	वरीलप्रमाणे
18	परवाना प्राप्त व्यापा-या व्यतिरीक्त इतरांकडुन वन्य प्राणी विकत घेण्यास प्रतिबंध	49	51(1)	वरीलप्रमाणे
19	प्रवेश करणाचा, झडती घेण्याचा, धरण्याचा व अटकेत ठेवण्याचा अधिकार	50	--	--

2. प्राथमिक अपराध सुचना (पी.ओ.आर.)

कायद्याची अंमलबजावणी करणा-या यंत्रणेला प्राथमिक अपराध सूचनेमध्ये कोणता तपशिल नमूद केला पाहीजे हे माहीती करुन घेणे ही सर्वांत महत्वाची बाब आहे.

प्राथमिक अपराध सुचनेमध्ये खालील बाबी नमुद कराव्यात -

1) अपराधाची तारीख, वेळ आणि ठिकाण (घटनास्थळ काळजीपुर्वक आणि स्पष्टपणे निश्चित करावे)
2) प्राथमिक अपराध सुचना दर्ज करणा-या व्यक्तीचे नांव, हुद्दा व पत्ता.
3) अपराधी व्यक्तींची नांवे, वडिलांचे नाव व पत्ते.
4) अपराध्याची ओळख हा अतिशय महत्वाचा मुद्दा असल्याने त्या बाबतचा तपशिल.
5) घटनेची वस्तुस्थिती काळजीपुर्वक कथन करावी.
6) वन्यप्रांण्याशी संबधित गुन्हा असल्या अधिनियमाच्या संबंधित परिशिष्टांचा उल्लेख.

रफिक रमजान विरुध्द ए.ए.जळगावकर आणि इतर, 1984 क्रि.लॉ.ज. 1460 (2) मुंबई उच्च न्यायालय या प्रकरणी हॉटेलमध्ये विक्रीकरीता ठेवलेल्या सरडे आणि साप यांच्या कातडयापासून बनविलेल्या वस्तू जप्त करण्यात आल्या. त्या अधिनियमाच्या कोणत्या परिशिष्टातील सरडे व साप या प्रजातीपासून बनविण्यात आल्या हे तपासणी मध्ये नमुद केले नसल्याने उच्च न्यायालयाने आरोपीस एस्प्लेनेड कोर्टाने ठोठावलेली शिक्षा रद्द करुन त्याची आरोपातून निर्दोष मुक्तता केली. यावरुन तक्रार दाखल करणाराने तक्रारीमध्ये हया महत्वाच्या न चुकता उल्लेख करणे कसे जरुरी आहे हे लक्षात येईल.

7) प्राथमिक अपराध सुचना दर्ज करणा-या व्यक्तीने घडलेला गुन्हा अधिनियमाच्या कोणत्या कलमाच्या तरतूदी खाली येतो ते स्पष्टपणे नमुद करावे.

जर काही कारणास्तव प्राथमिक अपराध सुचना दर्ज करण्यास विलंब झाला तर वाजवी कालावधीमध्ये तक्रारदार अपराध सुचना कां दर्ज करु शकला नाही ती अडचरण नमुद करुन विलंबाचे कारणाचा खुलास करावा.

3. झडती, अटक आणि अडकावून ठेवणे.

वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियमा अंतर्गत एखाद्या व्यक्त्िने गुन्हा केला आहे असे मानण्यास वाजवी कारण असेल तर कलम 50 अंतर्गत वॉरंट शिवाय गुन्हयाच्या ठिकाणी प्रवेश करणे, झडती घेणे आणि अडकावून ठेवणे याचे अधिकार व्यक्तींना आहेत.

1) संचालक किंवा त्यांनी प्राधिकृत केलेला इतर अधिकारी.
2) मुख्य वन्यजीव रक्षक किंवा प्राधिकृत अधिकारी
3) कोणतेही वन अधिकारी (भारतीय वन अधिकनियम, 1927 च्या व्याख्येनूसार)
4) उपनिरीक्षकाच्या पदापेक्षा कमी दर्जा नसलेले कोणतेही पोलिस अधिकारी.

वर नमुद केलेल्या यादीतील अधिका-यांना कोणाही व्यक्तीकडे तपासण्ी करिता खालील गोष्टी मागण्याचा अधिकारी आहे.

(अ) कोणताही बंदिस्त प्राणी (ब) कोणताही वन्यप्राणी (क) कोणतीही वस्तु (ड) मांस (इ) मृगयाचिन्ह (फ) अप्रसाधित मृगयाचिन्ह (ग) निर्दिष्ट वनस्पती, किंवा तिचा भाग अथवा त्यापासून साधित वस्तु आणि / किंवा (ह) त्या व्यक्तीला देण्यात आलेला किंवा अधिनियमाच्या तरतुदीनूसार त्या व्यक्तीने ठेवावयाचा परवाना किंवा इतर दस्ताऐवज.

अधिनियमाच्या कलम 50 च्या तरतुदीनूसार वरील अधिकारी कोणत्याही आवारात, भुभागात, वाहनामध्ये किंवा जहाजामध्ये प्रवेश करु शकतात. अधिनियमानुसार एखाद्या इसमाने गुन्हा केल्याच्या संशय असल्यास त्या इसमास ताब्यातील सामान - बॅग उघडून तपासणी करु शकतात.

या अधिका-यांना खालील पैकी कोणतीही वस्तू जप्त करता येईल.

1) बंदिस्त प्राणी 2) वन्यप्राणी 3) प्राण्यापासून बनविलेली वस्तू 4) मांस 5) मृगयाचिन्ह 6) अप्रसाधित मृगयाचिन्ह 7) निर्दिष्ट वनस्पती किंवा तिचा भाग त्यापासून साधित वस्तु 8) गुन्हयामध्ये वापरलेले फासे, हत्यारे वाहन, जहाज, शस्त्रे.

वरील यादीत नमुद केलेले अधिकारी एखाद्या व्यक्तीला थांबवू किंवा अडकवून ठेवू शकतात, त्याला परवाना दाखविण्यास भाग पाडू शकतात आणि जर अशी व्यक्ती परवाना दाखवून शकली नाही तर अशा व्यक्तीस वांरट शिवाय अटक करु शकतात.

एखाद्या व्यक्तीस अटक केल्यास कोणत्या गुन्हयाबद्दल त्याला अटक करण्यात आली आहे हे त्याला लगेच सांगितले पाहीजे.

4) मालमत्ता जप्त करणे.

मालमत्ता जप्त करतेवेळी नेहमी जप्तीचा पंचनामा तयार करावा आणि जप्त केलेला माल मोहोरबंद बंडलामध्ये ठेवावा. झडती घेणा-या आणि पंचनामा तयार करणा-या व बंडल तयार करणा-या अधिका-याने जप्ती पंचनाम्यावर तसेच बंडलावार स्वाक्षरी केली पाहीजे. साक्षीदारानी तसेच ज्या व्यक्तीकडुन माल ताब्यात घेण्यात आला त्यांनी देखील पंचनाम्यावर आणि बंडलावर स्वाक्षरी करावी,. ज्यांच्या ताब्यातून माल जप्त करण्यात आला त्या व्यक्तीला झडतीचे जप्ती पंचनाम्याची प्रत देवून त्याची पोच पावती घ्यावी. माल ताब्यात घेण्यासबंधीची आवश्यक ती सर्व वस्तुस्थिती आणि त्यावरील ओळख ताब्यात घेण्यासबंधीची आवश्यक ती सर्व वस्तुस्थिती आणि त्यावरील ओळख खुणेसह जप्त केलेल्या मालमत्तेचा तपशील यांचा जप्ती पंचनाम्यामध्ये समावेश असावा.

त्या स्थानिक भागातील दोन स्वतंत्र आणि प्रतिष्ठित साक्षीदाराचे समक्ष झडती आणि जप्ती पंचनामा करण्यात यावा आणि त्यांची नावे, वडिलांचे नांव, पत्ता जप्ती पंचनाम्यामध्ये द्यावा. तसेच तारीख, वेळ आणि झडतीचे ठिकाण यांचाही त्यामध्ये उल्लेख करावा.

अडकावून ठेवण्यात आलेली व्यक्ती किंवा जप्त केलेली वस्तू पुढिल कायदेशीर कार्यवाहीसाठी 24 तांसाचे आंत न्यायाधीशांसमोर हजर करावी, यामध्ये प्रवासाच्या वेळेचा समावेश नाही.

5) तपास

प्रकरणाचा तपास अतिशय बारकाईने व काळजीपुर्वक करावा. तपास करणा-या अधिका-याने घटना स्थळास भेट देऊन प्रकरणाची सत्यस्थिती आणि परिस्थिती याची खात्री करावी व संशयित व्यक्तीचा शोध घेवून त्यांच्या अटकेबाबत कार्यवाही करावी.

गुन्हयाच्या जागी सापळे लावले आहेत का, खड्डे केले आहेत का, मचाण बांधले आहे का, गाडीच्या चाकाच्या आढळलेल्या खुणा इत्यादी बाबत तपासणी अधिका-याने गुन्हयाशी सबंधित पुरावे देखील गोळा केले पाहीजेत.

मारलेल्या किंवा जखमी केलेल्या वन्यप्राण्याचे नाकाच्या शेंडयापासून शेपटीच्या टोकापर्यंत मोजमाप, शिंगाची लांबी, त्यामधील अंतर, कातडीचे वर्णन, प्राण्याची अंदाजित वय, बछडा, पुर्ण वाढ झालेला प्राणी अथवा वृध्द प्राणी इ. स्थिती, प्राण्याचा रंग, त्याला झालेल्या जखमांचे वर्णन, प्राण्याचा मृत्यु शिकारीमुळे, विष दिल्यामुळे झाला का इ. बाबत परिस्थितीजन्य पुरावा प्रामाणिकपणे घटना व वेळ यांच्या क्रमानुसार नोंदविण्याबाबत तपास अधिका-याने काळजी घ्यावी.

जिवंत किंवा मृत वन्यप्राण्यासह सर्व साहीत्य आणि प्राण्ीजन्य वस्तू यांची त्यांने छायाचित्रे घ्यावीत. गुन्हयाच्या जागेचा नकाशा तयार करावा व त्यामध्ये चतू:सिमा दाखव्यावात. पाऊलखुणा, केस, रक्त इत्यादी संबंधीचा पुरावा गोळ करावा. सर्व साक्षीदाराचे तसेच आरोपीचा जबाब नोंदवावा आणि पानावर जबाब देणा-याची तसेच नोंदविणा-याची सही घ्यावी.

जर आरोपीकडुन आणखी काही माहीती मिळाल्यास आरोपीचा जबाबाच्या आधारे पुरावादेखील गोळा करावा. आरोपीने काही वस्तू दाखवून दिल्यास त्यासंबधी झडती जप्तीची कार्यवाही करुन त्यासबंधीचा पंचनामा त्या त्या ठिकाणी स्वतंत्रपणे तयार करावा.

गुन्हयामध्ये वापरण्यात आलेली शस्त्रे किंवा हत्यार यासह सर्व साहीत्य यांची तपासणी आणि जप्ती हा तपास कामातील अतिशय महत्वाचा भाग आहे. हत्याराबाबत तपशील देतांना बंदूक असल्यास बॅरलची लांबी, प्रकार, मेक, नोंदणी क्रमांक, बंदुकीच्या गोळीबाबत तपशील, बंदूकीचा वापर केला असल्यास आतल्या बॅरलमध्ये गनपावडरचा थर होता का हे बारकाईने पाहून त्याप्रमाणे तपशील नोंदवावा. तपास कार्यच्या दरम्यान ताब्यात घेतलेले साहीत्य ओळखण्यासाठी योग्य ती काळजी घ्यावी.

तज्ञांचे मत आणि / किंवा तज्ञांचा पुरावा असल्या तपासणी अधिका-याने तो प्राप्त करुन घ्यावा. मृत प्राण्यचे शव आढळल्यास लवकरात लवकर शव विच्छेदनाची व्यवस्था करावी व पशुवैद्यक अधिका-याचा अहवाल घ्यावा. न्यायवैद्यक (फोरेन्सिक) पुरावा आणि/किंवा दारु गोळा तज्ञांचा अहवाल जरुरी असल्यास तो प्राप्त करण्याची व्यवस्था करावी.

घटनास्थळी गोळा केलेले साहीत्य आणि आरोपी यांना तपासणी अधिका-याने 24 तासाचे आंत न्यायाधीशासमोर हजर करावे. यात प्रवासाच्या वेळेचा समावेश नाही.

कलम 50 उपकलम 8 च्या तरतुदीनूसार सहाय्यक निदेशक, वन्यजीव किंवा वन्यजीव रक्षक (सहाय्यक वन संरक्षक) या पदापेक्षा कमी नसलेल्या कोणत्याही अधिका-

यास अधिनियमाअंतर्गत गुन्हयाच्या तपासासाठी पुरावे प्राप्त करणे व नोंदविणे याचे अधिकार आहेत. कलम 50 च्या उपकलम 9 नूसार जर असा पुरावा आरोपी व्यक्तीच्या समक्ष घेण्यात आला असेल तर तो न्यायाधीशासमोर कामकाजामध्ये ग्राहया समजला जातो. पोलीस अधिका-यासमोर आरोपीने दिलेला जबाब पुराव्यामध्ये ग्राहय धरला जात नाही. त्यामुळे वनखात्याच्या अधिका-यांनी आरोपीचे जबाब नोंदवितांना काळजी घ्यावी व आरोपीची जबाबावर त्याची सही घ्यावी.

आरोपीच्या घरातून माल जप्त केला असल्यास तपासणी अधिका-याने आरोपीकडुन त्या घराच्या कर भरण्याच्या पावतीची प्रत घ्यावी. तसेच अधिनियमानुसार आरोपीकडे प्राणीजन्य वस्तू, मृगयाचिन्ह इ. जप्त केलेल्या वस्तुबाबत मालकी प्रमाणपत्र त्याचेकडे आहे का याची चौकशी करुन त्यानुसारची वस्तुस्थिती त्याच्या जबाबाबत नमुद करावी.

तपासणी अधिका-याने आरोपीच्या पुर्व इतिहासाबाबत देखील पुरावा गोळा केला पाहीजे. आरोपी दुस-या एखाद्या गुन्हेप्रकरणात विशेषतः वन्यजीव किंवा वन्यप्राण्याच्या वस्तुच्या व्यापारांशी संबधित प्रकरणामध्ये गुंतला आहे का याची माहीती मिळवावी. आरोपीस पुर्वी शिक्षा झाली असल्यास त्याबाबत खात्री करुन ही वस्तुस्थिती कागदावर आणावी. दुस-यांदा किंवा पुन्हा केलेल्या गुन्हयास शिक्षा/दंड हा आणखी कठोर आहे.

गुन्हयाचे तपास काम करण्याचे दृष्टीने सहाय्यक निदेशक, वन्यजीव किंवा वन्यजीव रक्षक यांना कलम अधिनियमाच्या 50 (सी) अंतर्गत खालील अधिकार आहेत.

अ) झडती वांरट काढणे

ब) साक्षीदांराना हजर राहण्यास भाग पाडणे

क) दस्ताऐवज आणि साहीत्य यांचा शोध घेण्याची सक्ती करणे व ते हजर करावयास भाग पाडणे

ड) पुरावा मिळविणे व नोंदविणे.

6) तक्रार

तपास काम पुर्ण झाल्यावर अधिनियमाच्या कलम 55 अंतर्गत न्यायालयामध्ये तक्रारीच्या स्वरुपात प्रकरण दाखल करण्यात येते.

प्राथमिक अपराध सुचनेमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे तक्रारीचा तपशील असावा. तक्रार ही प्रकरणाचा मुळ पाया असल्याने तिचा मसूदा काळजीपूर्वक तयार करावा. संबधिंत अशी कोणतीही बाब वगळू नये. तक्रारीमध्ये नंतर सुधारणा करण्याची तरतूद नसल्यामुळे कोणतीही महत्वाची बाब वगळली जाणार नाही याबाबत खबरदारी घ्यावी.

7) तक्रार कोणाला दाखल करता येते ?

अधिनियमाच्या कलम 55 नुसार खालील व्यक्ती तक्रार दाखल करु शकतात.

अ) संचालक, वन्यजीव किंवा त्यांच्या वतीने केंद सरकारने प्राधिकृत केलेल्या दुसरा कोणताही अधिकारी किंवा

ब) मुख्य वन्यजीव रक्षक किंवा त्यांच्या वतीन राज्य शासनाने प्राधिकृत केलेल्या दुसरा कोणताही अधिकारी (वनपरिक्षेत्र अधिकारी दर्जा पेक्षा कमी नसलेले)

क) ज्या व्यक्तीने केंद्र शासन, राज्य शासन किंवा प्राधिकृत अधिकारी यांना कथित अपराधाबद्दल तक्रार करण्याच्या त्याच्या हेतूबद्दल 60 दिवस पेक्षा कमी न ाही इतक्या कालावधीची नोटिस दिली असेल अशी व्यक्ती

8) संकीर्ण

तपासाच्या दृष्टीकोनातून वन्यजीव अपराध हा दखलपात्र किंवा अदखलपात्र असतो. दखलपात्र अपराध म्हणजे न्यायाधीशांच्या वांरटशिवाय ज्यामध्ये अटक करता येऊ शकतो असा अपराध आणि अदखलपात्र अपराध म्हणजे न्यायाधीशाकडुन वांरट काढल्यानंतर ज्यामध्ये अटक करता येऊ शकते असा अपराध होय.

जामीनाच्या दृष्टीने गुन्हा हा जामीनपात्र किंवा अजामीनपात्र असतो. जामीनपात्र गुन्हा म्हणजे दंडसंहीतेच्या पहील्या परिशिष्टात जो जामीनपात्र म्हणुन दर्शविण्यात आलेला आहे अथवा इतर कोणत्याही कायद्यानूसार जामीनपात्र ठरविण्यात आला आहे असा गुन्हा. इतर सर्व गुन्हे अजामीनपात्र आहेत. वन्यजीव संरक्षण अधिनियमाच्या परिशिष्ट 1 किंवा परिशिष्ट 2 (भाग - 2) मध्ये दिलेल्या प्रजातीसंबधी करण्यात आलेले वनगुन्हे हे त्यांना कमाल शिक्षा 3 वर्षापेक्षा जास्त असल्याने अजामीनपात्र आहेत.

जामीनपात्र गुन्हयाच्या प्रकरणामध्ये आरोपीला जामीनावर सुटण्याच्या हक्क आहे. वन्यजीवाच्या संबंधित प्रकरणामध्ये आरोपीचा जामीन अर्ज निकाली काढण्यामध्ये तपास अधिका-याने रस घेऊन त्या अर्जाला न्यायालयामध्ये आक्षेप घेतला पाहीजे. जामीन अर्ज निकाली काढतेवेळी गुन्हयाचे गंभीर स्वरुप तपास अधिका-याने न्यायालयासमोर मांडावे. आरोपीस पुर्वी शिक्षा झाली असल्यास ही वस्तूस्थिती न्यायालयाच्या निदर्शनास आणून द्यावी.

खटल्याचे कामकाज चालू असतांना तपास अधिका-याने सर्व संबधित आणि आवश्यक पुरावा न्यायालयासमोर सादर करावा आणि सर्व साक्षीदांराना न्यायालयासमोर हजर ठेवावे. साक्षीदार आरोपी तसेच प्रकरणातील मालमत्ता बरोबर ओळखतील याची खात्री करण्यासाठी काळजी घ्यावी. साक्षीदार उलटणार नाहीत आणि खटल्यामध्ये फिर्यादीपक्षाला पाठिंबा देतील याची खात्री करावी.

प्रकरणाची अंतिम परिणती आरोपीस शिक्षा होण्यामध्ये व्हावी म्हणून तपास अधिका-याने न्यायालयासमोर सर्व आवश्यक साहीत्य आणि पुरावे मांडणे हे त्यांचे कर्तव्य आहे हे ध्यानात ठेवावे.

वन्यजीव अपराधासंबधी खटल्यामधील प्रक्रीया क्रम

1) कोणताही परिसर, वाहन यामध्ये प्रवेश करुन झडती घेण्याचा आणि कोणतेही वन्यजीव विषयक वस्तु जप्त करण्याचा अधिकार (वन्यजीव संरक्षण अधिनियम कलम 50)

2) वांरटशिवाय कोणत्याही व्यक्तीला थांबविणे, अडकवून ठेवणे अथवा अटक करण्याचा अधिकारी (वन्यजीव संरक्षण अधिनियम कलम 50)

3) सहाय्यक निर्देशक वन्यजीव किंवा वन्यजीव रक्षक यांनी साक्षीदाराचे जबाब नोंदविणे (वन्यजीव संरक्षण अधिनियम कलम 50(ड))

4) अटक केलेली व्यक्ती आणि जप्त केलेल्या वस्तू यांना संबधित न्यायाधीशासमोर हजर करणे (वन्यजीव संरक्षण अधिनियम कलम 50(ग))

5) जामीन/विशिष्ठ अटीवर दिलेला जामीन (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 437 (3) (ब))

6) तक्रार दाखल करण्याचा अधिकार (वन्यजीव संरक्षण अधिनियम कलम 55)

7) तक्रार दाखल करणे (वन्यजीव संरक्षण अधिनियम कलम 55 व दंडप्रक्रीया संहीता कलम 190 सह वाचावे)

8) न्यायालयामध्ये तक्रार दाखल करणा-या प्राधिकृत व्यक्तीची तपासणी (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 200)

9) न्यायाधीशाकडून तक्रारीच्या एका प्रतीसह आरोपीस वांरट किंवा समन्स काढणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 204)

10) दोषारोपपुर्व पुरावा नोंदविणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 244)

11) दोषारोप तयार करणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 246)

12) दोषारोप आरोपीस कबुल आहेत किंवा नाहीत याबाबत आरोपीचा दावा (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 246 (2))

13) आरोपी दोषारोप कबूल करीत नसेल तर ज्या साक्षीदाराचे आधी जबाब नोंदविण्यात आले आहेत त्यांची आरोपीकडुन उलट तपासणी करण्यासाठी बोलविणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 246 (4))

14) आरोपीने आपला बचाव करणे आणि आपले पुरावे सादर करणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 247)

15) न्यायालयाकडुन आरोपीची तपासणी, आरोपीला अशा प्रश्नाचे उत्तर देण्यास नकार देण्याचा अधिकार आहे. (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 313)

16) युक्तीवाद सादर करणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 314)

17) निर्णय :- आरोपीची निर्दोष मुक्तता किंवा त्याच्यावर आरोप सिध्द होणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 248)

18) आरोप सिध्द झाल्यास युक्तीवाद सादर करणे किंवा शिक्षेची मात्रा निश्चित करणे (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 248)

19) न्यायालयाकडून आरोपीचा सक्षम शिक्षा/दंड यांची घोषणा (दंडप्रक्रीया संहीता कलम 248) शिक्षा भोगण्यासाठी आरोपीला कारागृहात पाठविणे.

20) अपील.

<u>पंचनाम्याची तत्वे व तो कसा लिहावा</u>

न्यायालयात दाखल करण्यात येणा-या कागदपत्रामध्ये पंचनामा हा सर्वात महत्वाचा साक्षी पुरावा होय. तो व्यवस्थित न लिहीला गेल्यास खटल्यामध्ये आरोपीला त्याचा फायदा होऊन न्यायालयातून आरोपी निर्दोष सुटतो असे ब-याच वेळेला आढळून येते. यासाठी पंचनामा लिहीतांना कोणती काळजी घ्यावी हे मार्गदर्शनासाठी खाली दिले आहे.

पंचनामान्याचे सुरुवातील पंच इसमांची संपुर्ण नावे, वय, पत्ता, धंदा न नमुद करावा. तसेच त्यांनी पंचनाम्यासाठी कोणी बोलविले त्याचे नाव व हुद्दा नमुद करावा. कोणते कारणासाठी बोलविले ते नमुद करावे. पंचाची संख्या किमान दोन असावी. पंचनाम्यात घडलेल्या घटनेचा बारीक सारीक तपशील मोजमापासह लिहावा. पंचनामा पेन्सिलीने न लिहीता शाईने अगर बॉल पेनने लिहावा. पंचनाम्याचे ठिकाण, जप्त केलेल्या मालाचे वर्णन व त्यांची अंदाजे किंमत पंचनाम्यात नमुद करावी. पंचनामा गुन्हा घडलेल्या जागेवरच लिहावा. गुन्हा घडलेल्या ठिकाणाच्या दिशेच्या तपशीलात चतु:सीमांचा उल्लेख करावा.

पंचनामा पंचाना समजणा-या भाषेत बहूदा मराठी भाषेत लिहावा.

<u>पंचनाम्यात खाडाखोड करु नये.</u>

<u>नमुना पंचनामा</u>

1) श्री.	राहणार	वय	धंदा
2) श्री.	राहणार	वय	धंदा

आम्हा वर नमुद केलेल्या पंचांना वनाधिकारी यांनी आज दिनांक------------- ला ---------- या ठिकाणी बोलावल्यावरुन आम्ही तेथे जमलो. तेथे वनखात्याचे अधिकारी यांनी कळविले कि ---------- अशी घटना घडलेली आहे. त्याचा पंचनामा करावयाचा आहे त्याकरीता आपण पंच म्हणुन राहावे अशी आम्हास विनंती केली. त्यानुसार त्या घटनेचा पंचनामा आमचे समक्ष वनखात्याचे अधिकारी यांनी गुन्हयाच्या जागेची परिस्थिती पाहून लिहीला. त्यांचा संपुर्ण तपशील खालील प्रमाणे आहे.

(येथे संपुर्ण तपशील लिहावा)

वर नमुद केलेल्या परिस्थितीचा पंचनामा आम्हा पंच समक्ष वनखात्याचे अधिकारी व आम्ही पंच या सर्वांनी परिस्थिती पाहून, सर्व वस्तुस्थिती मोक्यावर हिंडून फिरुन पाहील्याप्रमाणे जो गुन्हा घडला त्याच ठिकाणी आम्हा समक्ष लिहीला व लिहील्यावर आम्हा सर्वांना वाचून दाखविला व तो बरोबर असल्याची खात्री झाल्यावर आम्ही पंच लोंकानी वन खात्याचे अधिका-यासमोर कोणतेही नशा पाणी न करता तसेच कुठल्याही दबावाखाली न येता त्यावर आमची सही / आंगठा केला आहे. पंचनामा करतांना कुठलाही अनुचित प्रकार घडलेला नाही.

हा पंचनामा आज दिनांक --------- रोजी -------- वाजता सुरु करुन --------- वाजता पुर्ण केला आहे.

पंचाच्या सहया/अंगठे

पंचनामा मी स्वतः लिहीला 1)

(पंचनामा लिहणा-याची सही)

2)

समक्ष

(मौक्यावर उपस्थित असणा-या
अधिकारी व इतर मान्यवरांच्या सहया)

शिकार प्रकारा विषयी :-
-लोखंडाचे चाप /खटका/कट्टा /(Spring Trap)-

लोखंडाचे चाप वापरुन मुख्यत्वे वाघ किंवा बिबटाची शिकार केली जाते. शिकार करण्यासाठी शिका-यां व्दारा वन्यप्राणी जास्त असलेले वनक्षेत्र निवडले जाते. ब-याचे वेळा असे क्षेत्र अभयारण्य, राष्ट्रीय उद्यान किंवा टायगर रिझर्व च्या नजीकचे क्षेत्र असते. शिकारीच्या काही दिवस अगोदर शिका-यांची टोळी अशा क्षेत्रापासुन 8 -10 कि.मी. राहण्यास सुरुवात करते. आणि नंतर अशा क्षेत्राचा अभ्यास करुन शिकार करते.

लोखंडाचे चाप दोन प्रकारे वापरले जातात. पहिल्या प्रकारात पाण्याचे असे स्त्रोत जे वन्यप्राणी वापरतात अशा ठिकाणी याचा वापर केला जातो. यामध्ये पाणवठयाकडे येणा-या पाऊलवाटेवर लोखंडी चाप लावले जातात. एका पेक्षा जास्त पाऊलवाटा असतील तर एक पाऊलवाट सोडून बाकी झाडांच्या फांदया टाकून बंद केल्या जातात. त्या सोडलेल्या पाऊलवाटेवर दोन ते तिन जागेवर लोखंडी चाप लावले जातात.

दुस-या पध्दतीमध्ये, वाघ किंवा बिबटने शिकार केली असता या शिकारीच्या आसपास लोखंडी चाप लावले जातात. अशी शिकार शोधण्यास स्थानिक लोकांना पैशाचे आमिष दाखविले जाऊ शकते.

लोखंडी चाप घातक हत्यार आहे. चाप सोबत असणारी लोखंडी साखळी जमिनीत पुरुन ठेवली जाते. खटका जमिनीलगत आणि पाला-पाचोळा, किंवा मातीने झाकून ठेवला जातो. खटक्यावर प्राण्यांचा पाय पडला की, लगेचच स्प्रिंगमुळे खटका बंद होतो. खटक्याची साखळी जमिनीत पुरली असल्याने वाघासारखा प्राणीही स्वतः ला सोडवून घेवू शकत नाही. प्राणी फसल्यानंतर त्याचे तोंडात भाला घालून त्याला मारले जाते. नंतर त्याची कातडी काढली जाते. हाडे मिळविण्यासाठी प्राण्याला तुकडे करुन जमिनीत पुरले जाते.

अशा प्रकारची शिकार ओळखण्यासाठी काही महत्वाचे मुद्दे -

1) पाऊल वाटेवर झाडांच्या फांद्या आढळणे.
2) लोखंडी चाप लावले असतील तर 6 ते 8 इंच व्यासाचा, 3 फुट खड्डा आढळणे.
3) प्राण्याने सुटण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नाचे निशान झाडांवर अथवा जमिनीवर आढळणे.
4) प्राण्याला ओढत नेल्याचे निशान आढळणे.

ज्या वनक्षेत्रामध्ये अशी घटना घडते तथील आसपासच्या सर्व गावांच्या पोलीस पाटील,ग्रामसेवक,कोतवाल यांच्याशी नवखे लोक आली असल्याची चर्चा करायला हवी. जर शंकास्पद टोळी आढळली तर त्यांची चौकशी केली गेली पाहीजे शिकारी नंतर असे लोक दिल्लीतील व्यापा-यांशी संपर्क करण्याचा प्रयत्न करतात. त्यासाठी आसपासचे टेलीफोन बुथवरही चौकशी झाली पाहीजे.

जर अशी टोळी पकडली गेली तर ते जमानतवर सुटण्याचा नक्कीच प्रयत्न करतात आणि जमानत मिळाली तर गायब होतात त्यानंतर त्यांना शोधने अतिशय कठिण होते.

विष घालून शिकार करणे. :-

या प्रकारे सामान्यतः हरिण,तृणभक्षी किंवा पक्षांची शिकार केली जाते. पाण्यामध्ये युरिया घालून अशी शिकार केली जाते. युरिया जास्त प्रमाणात असेल तर 20-30 मिनिटात प्राण्यावर परिणाम होतो. युरिया मिश्रीत पाणी पिल्यानंतर प्राण्यांमध्ये पोटदुखी,लडखडत चालणे,उभे राहता न येणे,शरीर थरथरणे,श्वास घेण्यास त्रास होणे अशी लक्षणे दिसून येतात. असे पाणी पिल्यास 4-5 तासात प्राणी मरु शकतो.

उन्हाळयामध्ये, जेंव्हा पाणवठे कोरडे होतात अशा वेळी पाणी उपलब्ध असलेल्या पाणवठयामध्ये युरिया मिसळला जातो. त्यासाठी उन्हाळयात पाणवठयांची निगराणी झाली पाहीजे. युरिया मिश्रीत पाण्यात **ph** पेपर निळा रंग दाखवितो. ब-याच वेळी वाघ-बिबट पाळीव प्राण्यांची शिकार करतात, बदल्याच्या भावनेने लोक पाळीव प्राण्यावर विष शिंपडतात. बरेचदा लोक वन्यप्राणी किंवा पाळीव प्राण्यांच्या शवावर मोनोक्रोटोफॉस, एन्ड्रोसल्फान किंवा थिमेंट सारखी किटक नाशके फवारतात. जर विष जास्त प्रमाणात असेल तर वाघ-बिबट मरण पावतात. मरण्याअगोदर वाघ-बिबट उलटी किंवा 1-2 विष्टा करतात.

अशा ठिकाणचे खुप सुक्ष्मपणे निरिक्षण केले गेले पाहीजे. उलटी किंवा विष्टा रासायनिक परिक्षणासाठी पाठविली पाहिजे. अशा मृत प्राण्यांना हात लावतांना रबर हातमोजे वापरावेत.

विजेची तार वापरुन शिकार. :-

प्राण्यांचे येण्या-जाण्याच्या मार्गाचा अभ्यास करुन शिकारी लाकडी खुंट्याचा वापर करुन विजेच्या तारा लावून प्राण्यांची शिकार करतात. लाकडी खुंट्याची उंची साधारणतः 45-60 सेमी.असते. यासाठी शिकारी पाऊल वाटेसारखा रस्ता जंगलात बनवितात आणि त्यावर अशा विजेच्या तारा लावतात, शक्यतो शिकारी रात्रीचे वेळी तारा लावण्याचे किंवा काढण्याचे काम करतात. त्यावेळी अर्थींग मुळे आसपासच्या गावांची विज अचानक बंद होते.

विजेच्या तारने शिकार होण्याची लक्षणे.

1) वादळ-वारे नसतांनाही गावांची विज अचानक बंद पडणे.
2) शिका-यांनी तयार केलेली पाऊलवाट आढळणे, लाकडी खुंट्याचे निशान आढळणे,
3) लाकडी खुंटी सापडल्यास त्यावर जळण्याचे निशान आढळणे
4) विद्युत विभागाचे सब स्टेशन कडून लाईन ट्रिप रेकॉर्ड द्वारा प्राण्याच्या मृत्यूची वेळ समजण्यास मदत होते.

अशा प्रकारच्या शिकारीत सापडलेल्या मृत प्राण्याविषयी -

1) तारेच्या संपर्कातील त्वचा जळलेली किंवा जखमी आढळणे.
2) जखमेभोवती स्नायुंचे आंकुंचन दिसणे.
3) डोळे पूर्ण उघडे किंवा बुब्बुळ पसरलेले दिसणे.
4) प्राण्याचे ह्रदय (Heart) साकळलेले रक्त मिळणे.
5) शव-विच्छेदनाच्या वेळी आंतरइंद्रियामध्ये रक्ताच्या लहान-लहान खूना आढळणे.

विजेच्या तारांपासून होणा-या शिकारीवर नियंत्रण करण्यासाठी प्रत्येक वनअधिका-याला आपल्या वनक्षेत्रातील 11 के.व्ही./ 33 के.व्ही. विजेच्या तारांची माहीती असायला हवी.

रासायनीक तपासणी.

न्यायालयात चौकशी दरम्यान रासायनिक तपासणी अत्यंत महत्वाची असते. वन्यप्राण्यांच्या शिकार प्रकरणांमध्ये रासायनिक तपासणी अतिशय महत्वाची असते कारण, अशा प्रकरणांमध्ये पक्का पुरावा मिळणे कठीण असते. योग्य रासायनिक तपासणी रिपोर्ट मिळण्यासाठी रासायनिक प्रयोगशाळेत परिक्षण नमुना योग्य प्रकारे पाठविणे आवश्यक आहे.

अ) बंदुकीने शिकार झाली असल्यास बंदुक तपासणीसाठी विस्फोटक तपासणी विभागाकडे पाठविली पाहिजे. प्राण्यांच्या शरिरावर गोळी लागली असेल तर जेथे गोळी लागली तेथील कातडीसह तंतुचा 6 ईंचाचा तुकडा,गोळी, खोका-काडतुस तपासणीसाठी पाठविली गेली पाहीजे. मृत प्राण्याच्या शरिरातून गोळी काढतांना जखम जशीच्या तशी राहील याची काळजी घ्यायला हवी. विस्फोटक चाचणी परिक्षेमध्ये प्राण्याच्या शरिरातून काढलेली गोळी बंदुकीशी जुळते का हे पाहिले जाते. चाचणी परिक्षणासाठी जो मासांचा तुकडा पाठविला जातो तो मोठया तोंडाच्या भरणीमध्ये साधे मीठ घालून ठेवावा.

ब) कोणत्याही शिकार प्रकरणामध्ये ताजे किंवा जुने मांस मिळाल्यास कमीत कमी 250 ग्रॅम मांस मोठया तोंडाच्या बरणीमध्ये साधे मिठ घालून ठेवले पाहीजे. रक्ताने भरलेले हत्यार जर मिळाले तर ते हत्यार जसेच्या तसे सावलीत सुकवावे व चाचणी परिक्षणासाठी पाठवून द्यावे.

क) विषाचा वापर करुन शिकार केलेल्या प्रकरणांमध्ये रासायनिक चाचणी अतिशय महत्वाची असते. अशा प्रकरणांमध्ये घटनास्थळावर मृत प्राण्याने केलेली उलटी,तोंडाला आलेला फेस,रासायनिक चाचणीसाठी पाठवावा. उलटीमध्ये असलेल्या मासांच्या तुकड्यांमध्ये विष सापडण्याची शक्यता अधिक असते.

आंतरइंद्रिये सावधानीपूर्वक एकत्रिक करावेत :-

i) आंतरइंद्रिये वेगवेगळया मोठया तोंडाच्या भरणीमध्ये साधे मीठ घालून भरावे. यासाठी फॉरमॅलिनचा वापर करु नये.

ii) आंतरइंद्रिये I - यामध्ये भोजन नलिका, आमाशय यांचा समावेश करावा. हे नमुने कमीत कमी 500 ग्रॅम असावा. भोजन नलिका,आमाशय या आंतरइंद्रियामध्ये विष सापडण्याची शक्यता अधिक असते म्हणून ते पुरेशा प्रमाणात पाठवावेत.

iii) प्रत्येक बरणीवर नाव लिहावे व तेच प्रयोगशाळेला पाठविलेल्या पत्रातही नमूद करावे.

iv) आंतरइंद्रियाचे नमुने खालील प्रकारे पाठविले जावू शकतात.

बरणी - 1 आंतरइंद्रिये (वर नमुद केलेले)
बरणी - 2 महत्वपूर्ण आंतरइंद्रिये
बरणी - 3 उलटी / माती जेथून नमुना एकत्रित करण्यात आला.
बरणी - 4 विष / किटकनाशकाची बाटली.

आवश्यकतेनुसार जास्त बरण्या वापरल्या जावू शकतात. रासायनिक चाचणी वाईल्ड लाईफ इंन्टिटयुट ऑफ इंडिया,देहरादूनला केल्या जातात. डी.एन्.ए. सारखी आधुनिक चाचणी सेंटर फॉर सेल्युलर ॲन्ड मॉलीक्युलर बायोलॉजी हैद्राबादला केली जाते.

सराईत गुन्हेगारा बद्दल माहीती गोळा करणे

वनविभागामध्ये चोरटी तोड, अवैध शिकारी, वनवनवा बाबत गुन्हे घडत असतात. चोरटी तोड ही व्यापारी स्तरावर किंवा घरगुती नेहमीचे वापराकरिता होत असते. परंतू वनवनवा, अवैध शिकार ही नेहमीच व्यवसायीक दृष्टीकोणातून होत असते.

वन्यजीवांची शिकार करणारे ठराविक गांवामधीलच काही लोक असतात. आणि त्यांचेवर वनगुन्हे सुध्दा नोंदविलेले असतात. परंतू वनविभागा जवळ त्यांचे बाबत बरेचदा विस्तृत तपशिल नसतो.

स्थानिक अवैध शिकार करणा-यांची मदत घेवून आंतरराज्यीय व्यवसायिक वन्यप्राण्यांची अवैध शिकार करतात. त्यामुळे स्थानिक अवैध शिकार करणा-यांची विस्तृत माहीती असणे अत्यंत आवश्यक आहे.

तेव्हा अशा वारंवार अवैध शिकार करणारे स्थानिक लोकांचा फोटोग्राफ, भ्रमणध्वनी क्रमांक त्यांचे स्थाई पत्ते, त्यांचे जवळचे नातेवाईकांचे पत्ते व माहीती व ते कोणत्या पध्दतीने शिकार करतात. शिकारीतील मास, नखे, चामडे हे कोणत्या बाजार पेठेत विकतात हया बद्दलची इत्यंभूत माहीती गोळा करण्याची नितांत गरज आहे. अशा माहीतीच्या आधारे एखादी शिकार झाल्यास त्याचा शोध घेण्यासाठी हि माहीती उपयुक्त ठरून होणा-या शिकारीवर निर्बंध घालता येईल याबाबतची नोंदवही परिक्षेत्र स्तरावर ठेवण्यात यावी. व दरवेळेस ती अद्यावत करण्यात यावी.

सराईत गुन्हेगारांची नोंदवही

अ.क्र.	वनविभाग	वनपरिक्षेत्र	गावाचे नांव	पि.ओ.आर. क्रमांक/दिनांक	ज्या कलमान्वये गुन्हानोंदविलाती कलमे	गुन्हेगाराचे नांव	वय (वर्ष)	व्यवसाय (धंदा)
1	2	3	4	5	6	7	8	9

पत्ता	गून्हेगाराचे छायाचित्र	गून्हेगारांचे जवळचे नातेवाईकाचे नांव व पत्ता	गून्हयाचे स्वरूप	गून्हयाची कार्यपध्दती	यापूर्वीच्या गून्हयांचा इतिहास				शेरा
					गून्हा क्रमांक व दिनांक	गून्हयाचे स्वरूप	गून्हयाची कार्यपध्दती	न्यायालयाने आरोपीला कोणती शिक्षा दिली	
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

सराईत गून्हेगारांचे पुर्ववृत्त पत्रक (HISTORY SHEET)

1. नाव आडनाव, असल्यास उपाख्य नाव :

2. वडीलाचे पतीचे नाव असल्यास उपाख्य नाव :

3. (अ) जात किंवा जमात :

   (ब) उद्योग किवा धंदा :

4. निवासस्थान (गाव,पोलीस ठाणे व जिल्हा) :

5. ओळखण्यात आला आहे ? असल्यास कोणाकडून :

6. जिल्हयाचा अनुक्रमांक व दिनांक :

7. अगुली मुद्र सुत्र :

   ओळखणाच्या अधिका-याचे नाव व पदनाम :

8. असल्यास छायाचित्र :

   छायाचित्र घेण्यात आल्याची तारीख

9. वर्णनात्क टिपण :
   - **a) जन्मतारीख** :
   - **b) बांधा-** रोड, स्थुल, ताठ, पोक आलेला :
   - **c) केस**- केसाचा रंग, टक्कल, कापलेले :
   - **d) भुवया-** जाड, विरळ, बाळदार, सरळ, जुळणा-या :
   - **e) कपाळ-** उंच, खोलगट, वढते, उतरते रुंद, अरुंद :
   - **f) डोळे-** विशाल, बारीक डोळयातील वासुलीचा रंग :
   - **g) दृष्टी-** दीर्घ, चष्मा वापरतो काय :
   - **h) नाक**- लांब अपुरे वाकदार नकटे फताडे बारीक :
   - **i) जिवणी (Mouth)-** अरूंद, बंद, दात पुढे आलेले :
   - **j) ओठ-** जाड, पातळ, पुढे आलेले, वरचा औठ फाटका, वरचा जाड :
   - **k) दात-** पुढे किडलेले सरळ रेषेत नसलेले पुढचे पडलले :
   - **l) बोटे-** लांब, आखूड, निमुळती, बसणारी, निमुळती कुरूप बोटे :
   - **m) हनुवटी-** मागे गेलेली, पूढे गेलेली, चौकटी, चिंचोळी, लांब,छोटी :

:

n) **कान-** मोठे, लहान, पुढे आलेले, पाळी लांब असलेले, टोचलेले, मानेजवळ असनार मानपासून उंच असनार

o) **चेहरा-** लांबट, गोल, हसरा, साधीक, सुरकुतलेला :

p) **वर्ण**-गोरा, सावळा, काळा, निस्तेज :

q) **दाढी-** रंग, लांबी ,प्रकार :

r) **मिशा-** रंग, लांबी, कापलेल्या, वर वळलेल्या, खाली वळलेल्या :

10. कार्यपध्दती :

11. (अ) नेहमीचे कार्यक्षेत्र :

(ब) नेहमीचे आश्रयस्थाने :

12. पुर्ववृत्त तसेच वंशपरंपरागत अपराध :

13. मुख्य नातलगाची नावे व आईवडीलाचे नाव व पत्ता :

14. साथीदाराची व सहअपराध्याची नावे व त्याच्या आई वडीलाचे नाव व पत्ता :

15. ज्या प्रकरणामध्ये दोषसिध्दी झाली आहे किंवा संशय घेतला आहे अशी प्रकरणे ही कार्यपध्दती स्पष्टपणे देवून व त्याबरोबर उपवनसंरक्षक व परिक्षेत्र कार्यालय प्रकरण पि.ओ.आर क्रमांक, दिनांक व कलम यासह थोडक्यात पुर्ववृत्त देवून कालक्रमानुसार लावावित दोष सिध्दझ ालेल्या प्रकरणात दोष सिध्दीचा दिनांक न्यायालयाने दिलेली शिक्षा दोषसिध्दी करणा-या न्यायालयाचे नाव व ज्या कलमान्वये दोष केला ते कलम दयावे :

16. सिध्द झालेली प्रकरणे व संशय घेतलेली प्रकरण यांच्या करिता दोन वेगळे उपस्तंभ घ्यावेत :

17. मालमत्ता (जंगम व स्थावर) :

18. वन अधिकारी इत्यादी, यांचे चालू कार्य व तपासणी :

मानव - वाघ / बिबट संघर्ष

उपद्रवी प्राणी ओळखण्याबाबतची कार्यपध्दती.

मानव बिबट संघर्षामध्ये बरेचदा बिबट मानवावर जाणीवपूर्वक हल्ला करतो. तेव्हा अशा बिबटयास जेरबंद करतांना जास्त घनता असलेल्या बिबट क्षेत्रात पिंजरा लावून जेव्हा एका पेक्षा जास्त बिबटयास जेरबंद करण्यात येते तेव्हा उपद्रवी बिबटया कोणता हे कसे ओळखावे याबाबतची कार्यपध्दती वाईल्ड लाईफ इन्स्टीस्टूट चे डॉ. बिलाला यांनी कळविले आहे. ती खालीलप्रमाणे आहे. हया सुचना वाघाच्या हल्यांना सुध्दा लागू होतील.

घटना स्थळावरुन जमा करावयाचे नमुने :-

१. घटनास्थळावरुन विष्ठेचा नमुना जमा करावा. विष्ठेला हात न लावता ती कागदामध्ये पकडावी नंतर त्यातील काही भाग इथील अल्कोहोल असलेल्या छोटया बाटलीमध्ये जमा करावी. व उर्वरीत विष्ठा वेगळया पॉलिथीन बॅगमध्ये ठेवून उन्हात वाळवावी. दोन्ही नमुन्यांना ओळखचिन्ह (ID) दयावी. (ओळख चिन्ह उदाहरण - गावाचे नांव / नियत क्षेत्राचे नांव / दिनांक / जमा कर्त्याचे नांव / आणि जि. पी. एस. लोकेशन इत्यादी.) वाळलेल्या विष्ठेच्या भागावरुन त्या प्राण्याने कोणता प्राणी खालेल्ला आहे हे ओळखता येऊ शकेल व ही माहीती हा प्राणी माणवावर हल्ले करण्यात सराईत (नरभक्षी) आहे हे जाहीर करण्यास फार महत्वाचे ठरु शकेल.

२. शक्य असल्यास घटनास्थळावरुन प्राण्याचे केसाचे नमुने जमा करण्याचा प्रयत्न करावा. प्राणी जेव्हा हल्ला करतो तेव्हा घटनास्थळावर त्याचे शरीरावरील काही केस घटनास्थळावर इतरत्र विखुरलेले असु शकतात त्याचे नमुने पॉलिथीन बॅगमध्ये जमा करुन त्याला ओळखचिन्ह (ID) दयावे.

३. घटनास्थळावर शक्य असल्यास, जखमेच्या भोवती असलेली प्राण्याची लाळ (Saliva) चा नमुना घेणे शक्य होऊ शकते ती बाब कठिण आहे परंतू अशक्य नाही. हा नमुना घेण्यासाठी तुम्ही वैद्यकीय अधिका-याला सुध्दा कळवू शकता. हा नमुना घेण्यासाठी Swab Sticks चा वापर करु शकता. नमुना जमा केल्यानंतर त्यास योग्य ओळखचिन्ह (ID) दयावे.

४. जर प्राण्याचे पदमार्ग मिळाले तर त्याचे आकाराचे संदर्भासह योग्य फोटो घ्यावा तसेच त्याचे प्लॅस्टर कॉस्ट सुध्दा घेण्याचा प्रयत्न करावे.

मनुष्याच्या उपचाराकरीता किंवा शवविच्छेदन करण्याकरीता जवाबदार असणा-या वैद्यकीय अधिका-याकडुन गोळा करावयाची माहीती :-

१. वैद्यकीय अधिका-यांना जखमा कश्या प्रकारच्या आहेत हे काढावयास सांगणे. जखमेवरील सुळयांचे स्थळ (त्यातील अंतर) व सर्व सुळयांच्या जखमा समप्रमाणात दिसतात किंवा नाही आणि इतर शेरा दयावयास सांगणे. वैद्यकीय अधिका-यांना विनंती करुन दातांची ठेवण किंवा आकार संदर्भासह त्याचे छायाचित्र घेण्यास कळवावे.

२. शक्य असल्यास प्राण्याचे सुळयांमुळे झालेल्या छिद्रासभोवताल असलेल्या प्राण्याच्या लाळेचा नमुना (Saliva) घेण्यास वैद्यकीय अधिका-यास सांगावे.

प्राणी जेरबंद केल्यास त्याला सोडण्यापुर्वी त्या प्राण्यापासून आवश्यक असलेली माहीती. :-

१. प्राण्याचे डाव्या बाजुने, उजव्या बाजुने व समोरुन डोक्याकडील बाजूने छायाचित्र घ्यावे. छायाचित्र घेण्यापुर्वी प्राण्याचे अंगावर पाणी टाकु नये.

२. प्राण्यांचे दात तपासावे. प्राण्याला बेशुध्द करणे शक्य नसेल तर पिंज-याच्यासमोर उभे रहावे आणि प्राण्याचे दात पाहण्याचा प्रयत्न करावा विशेष करुन सुळे हे बरोबर आहे किंवा कसे हे बघावे. शक्य असल्यास नरम वस्तुवर प्राण्याच्या चावा घेण्याबाबतच्या खुणा घ्याव्यात.

३. प्राण्याचे रक्ताचे, केसाचे व विष्ठेचे नमुने घ्यावे. प्राणी जेरबंद झाल्याबरोबर त्याच्या विष्ठेचा नमुना घेण्याचा प्रयत्न करावा. हा नमुना प्राण्यानी जेरबंद होण्यापुर्वी काय खाल्लेले आहे हे माहीत होण्यास मदत होईल.

<u>अधिसूचना</u>

महसूल व वनविभाग
मादाम कामा मार्ग
हुतात्मा राजगुरु चौक
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक २० जुलै, २०१३.

वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम १९७२,

क्रमांक डब्ल्युएलपी - ०६१३/प्र.क्र. - १९९/फ-१ (संरक्षण) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा अधिनियम क्रमांक ५३) याच्या कलम-४, पोट कलम (१), खंड (क) याव्दारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करुन आणि याबाबतीत वेळोवेळी काढण्यात आलेल्या यापुर्वीच्या सर्व अधिसूचना व आदेश यांचे अधिक्रमण करुन महाराष्ट्र शासन याव्दारे, महाराष्ट्र राज्याकरिता, मुख्य वन्यजीव रक्षक म्हणून प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), महाराष्ट्र राज्य यांची नियुक्ती करीत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानूसार व नावाने.

(डॉ. यु.एम.फारुकी)
शासनाचे सह सचिव.

<u>अधिसूचना</u>

महसूल व वनविभाग
मादाम कामा मार्ग
हुतात्मा राजगूरु चौक
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक २० जुलै, २०१३.

वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, १९७२

क्रमांक डब्ल्युएलपी-०६१३/प्र.क्र.१९९/फ-१ ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा अधिनियम क्रमांक ५३) (त्यात यापुढे ज्याचा निर्देश "उक्त अधिनियम" असा करण्यात आला आहे) याच्या कलम ४, पोट-कलम (१), खंड (ख) व (ग) याव्दारे प्रदान करण्यात आलेला अधिकारांचा वापर करुन, शासकीय आदेश, महसूल व वनविभाग क्र. डब्ल्युएलपी १०७७/८६८५४-फ-१ दिनांक ५ मे १९७७ अनुसार अपर मुख्य वन्यजीव रक्षक, उप मुख्य वन्यजीव रक्षक, वन्यजीव रक्षक व सहाय्यक वन्यजीव रक्षक यांची नियुक्ती केली आहे.

आणि ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने उक्त अधिनियमाच्या कलम ५४ खंड (ख) च्या प्रयोजनार्थ शासकीय अधिसूचना, महसूल व वनविभाग क्र. डब्ल्युएलपी-१०७७/८६८५४/फ-१, दिनांक ५ मे १९७७ अनुसार मुख्य वन्यजीव रक्षक, अपर मुख्य वन्यजीव रक्षक व उपमुख्य वन्यजीव रक्षक यांना अधिकार प्रदान केले आहेत.

आणि ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने उक्त अधिनियमाच्या कलम ५५ खंड (ख) च्या प्रयोजनार्थ शासकीय अधिसूचना, महसूल व वन विभाग क्र. डब्ल्युएलपी-१०९७/प्र.क्र.१२१/फ-१/, दिनांक २६ सप्टेंबर २००१, यानुसार मुख्य वन्यजीव रक्षक यांच्या अधिकारांचा वापर करण्यासाठी, राज्याच्या प्रत्येक जिल्हयात (वाशिम व नंदूरबार वगळता) मानद वन्यजीव रक्षक यांना प्राधिकृत केले आहे;

आणि ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने शासकीय आदेश, महसूल व वन विभाग क्र. डब्ल्युएलपी-१००३/प्र.क्र. ८९/फ-१, दिनांक २३ फेब्रुवारी, २००४ यानुसार उक्त अधिनियमाच्या प्रकरण सहा - क मधील सक्षम प्राधिका-याची कार्ये पार पाडण्यासाठी विवक्षित अधिका-यांना प्राधिकृत केले आहे;

आणि ज्याअर्थी, महाराष्ट्र शासनाने शासकीय अधिसूचना, महसूल व वन विभाग क्र. डब्ल्युएलपी-१००३/प्र.क्र.८९/फ-१, दिनांक २३ फेब्रुवारी, २००४ यानुसार उक्त अधिनियमाच्या कलम ५०, पोट कलम (८), खंड (क) ते (घ) मधील अधिकारांचा वापर करण्यासाठी सर्व अपर मुख्य वन्यजीव रक्षक, उपमुख्य वन्यजीव रक्षक व वन्यजीव रक्षकांना प्राधिकृत केले आहे;

आणि ज्याअर्थी, वन विभाग तसेच महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित यांच्या संघटनात्मक संरचनेतील झालेला बदल आणि त्याअनुषंगाने विविध पदाची झालेली श्रेणीवाढ आणि परिणाम स्वरुप उक्त अधिनियमाच्या प्रयोजनार्थ वेळोवेळी नियुक्त करण्यात आलेल्या अधिका-यांच्या विवक्षीत पदनांमामध्ये झालेला बदल विचारात घेता, या अधिका-यांना नियुक्त करण्यासाठी, अधिकार प्रदान करण्यासाठी व विविध प्रयोजनार्थ प्राधिकृत करण्यासाठी अधिसूचना निर्गमित करणे इष्ट आहे;

ज्याअर्थी, आता, वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा अधिनियम क्रंमाक ५३) महाराष्ट्र राज्यास लागू असताना, कलम ४ चे पोट-कलम (१), कलम ३९ चे पोट-कलम २, कलम ५० चे पोट-कलम (८), कलम ५४, कलम ५५ चे खंड (ख), कलम ५८ घ, ५८ छ आणि ६० ख यांव्दारे प्रदान करणत आलेल्या अधिकारांचा वापर करुन, आणि

त्याबाबतीत त्यास समर्थ करणा-या इतर सर्व अधिकारांचा वापर करुन आणि याबाबतीत वेळोवेळी काढण्यात आलेल्या वर नमूद केलेल्या सर्व अधिसूचना व आदेशांचे अधिक्रमण करुन, महाराष्ट्र शासन याव्दारे,

(एक) खाली दिलेल्या अनुसूचीमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे वन विभाग व महाराष्ट्र वनविकास महामंडळ मर्यादित या संघटनेमध्ये पुढिल अधिका-यांची प्रादेशिक अधिकार क्षेत्रासाठी वन्यजीव रक्षक म्हणून नियुक्ती करीत आहे.

अनुसूची

अनुक्रमांक	संघटना	अधिकारी
(१)	(२)	(३)
१	वन विभाग	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), मुख्य वनसंरक्षक, व्याघ्र प्रकल्पांचे क्षेत्र संचालक, वनसंरक्षक, उप वनसंरक्षक, विभागीय वन अधिकारी, व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्रातील उपसंचालक, स्वंतत्र उप विभागाचे उप विभागीय वन अधिकारी, सहायक वनसंरक्षक, वन परिक्षेत्र अधिकारी, वनपाल व वनरक्षक.
२	महाराष्ट्र वनविकास महामंडळ मर्यादित	महाव्यवस्थापक, प्रादेशिक व्यवस्थापक, विभागीय व्यवस्थापक, सहाय्यक व्यवस्थापक, वन परिक्षेत्र अधिकारी, वनपाल व वनरक्षक.

स्पष्टीकरण - वरील अनुसूचीमधील अनुक्रमांक १ समोरील स्तंभ (३) मध्ये नमुद केलेल्या अधिका-यांमध्ये वन विभागाच्या प्रादेशिक व वन्यजीव अशा दोन्ही शांखामधील अधिका-यांचा समावेश असेल, उदा. मुख्य वनसंरक्षक यामध्ये मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव) याचा समावेश आहे.

(दोन) खाली दिलेल्या अनुसूचीच्या स्तंभ (२) मध्ये नमूद केलेल्या वन विभाग, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित या संघटनेमधील अधिका-यांना व पोलीस अधिका-यांना स्तंभ (३) विनिर्दिष्ट केलेल्या उक्त अधिनियमाच्या विविध कलमांच्या प्रयोजनार्थ, नियुक्त करीत आहे, त्यांना अधिकार प्रदान करीत आहे व प्राधिकृत करीत आहे.

<u>अनुसूची</u>

अनु क्रमांक	अधिकारी	कलमे
(१)	(२)	(३)
१	(एक) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), व्याघ्र प्रकल्पांचे क्षेत्र संचालक, मुख्य वनसंरक्षक, वनसंरक्षक, उप वनसंरक्षक, विभागीय वन अधिकारी, व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्रातील उप संचालक, स्वतंत्र उपविभागांचे उपविभागीय वन अधिकारी, सहायक वनसंरक्षक वन परिक्षेत्र अधिकारी. (दोन) महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ, मर्यादित यांचे महाव्यवस्थापक, प्रादेशिक व्यवस्थापक आणि विभागीय व्यवस्थापक.	३९ (२)
२	(एक) अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), व्याघ्र प्रकल्पांचे क्षेत्र संचालक मुख्य वनसंरक्षक, वनसंरक्षक, उप वनसंरक्षक, विभागीय वन अधिकारी, व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्रातील उप संचालक, स्वतंत्र उपविभागाचे उपविभागीय वन अधिकारी आणि सहाय्यक वनसंरक्षक (दोन) महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ, मर्यादित यांचे महाव्यवस्थापक, प्रादेशिक व्यवस्थापक, विभागीय व्यवस्थापक व सहायक व्यवस्थापक.	५० (८)
३	(एक) मुख्य वन्यजीव रक्षक, अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), व्याघ्र प्रकल्पांचे क्षेत्र संचालक, मुख्य वनसंरक्षक, वनसंरक्षक व उप वनसंरक्षक. (दोन) महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ, मर्यादितचे महाव्यवस्थापक व प्रादेशिक व्यवस्थापक.	५४
४	पोलीस उप निरिक्षक या दर्जापेक्षा खाली नसलेला पोलीस अधिकारी.	५५(ख)
५	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), व्याघ्र प्रकल्पांचे क्षेत्र संचालक, मुख्य वनसंरक्षक	५८घ
६	मुख्य वन्यजीव रक्षक, अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), व्याघ्र प्रकल्पांचे क्षेत्र संचालक, मुख्य वनसंरक्षक व वनसंरक्षक	५८छ
७	मुख्य वन्यजीव रक्षक	६०ख

स्पष्टीकरण (१) :- वरील अनुसूचीच्या स्तंभ २ मध्ये नमूद केलेल्या अधिका-यांमध्ये वन विभागाच्या प्रादेशिक वन्यजीव या दोन्ही शांखामधील समावेश असेल. उदा. मुख्य वनसंरक्षक यामध्ये मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव) याचा समावेश आहे.

स्पष्टीकरण (२) :- या अधिसूचनेव्दारे अधिक्रमण करण्यात आलेल्या आणि उक्त अधिनियमाच्या तरतूदीखाली काढलेल्या कोणत्याही अधिसूचनांव्दारे किंवा आदेशांव्दारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करुन कोणत्याही अधिका-याने केलेल्या कायदेशीर कार्यवाहीच्या परिणामी, जी कोणतीही कार्यवाही सुरु असेल, अशा कोणत्याही कार्यवाहीवर, या अधिसूचनेतील कोणत्याही गोष्टीमुळे बाधा पोहोचणार नाही किंवा ती कार्यवाही संकोच पावणार नाही.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानूसार व नावाने.

(डॉ. यु.एम.फारुकी)
शासनाचे सह सचिव

मुख्य वन्यजीव रक्षक, महाराष्ट्र राज्य
वन भवन, रामगिरी रोड, सिव्हील लाईन्स
नागपूर - ४४० ००१.

दिनांक :- २६ जुलै २०१३

आदेश

वन्यजीव (संरक्षण), अधिनियम, १९७२

क्र.कक्ष-२३(४)/प्र.क्र.४९४/१६०३ - वन्यजीव (संरक्षण) अधिनियम, १९७२ (१९७२ चा अधिनियम क्रमांक ५३) याच्या कलम ५ च्या पोट - कलम (२) याव्दारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करुन आणि याबाबतीत काढण्यात आलेल्या इतर सर्व आदेशांचे अधिक्रमण करुन, मुख्य वन्यजीव रक्षक, महाराष्ट्र राज्य, हे शासकीय पत्र क्रमांक डब्ल्युएलपी-०६१३/प्र.क्र.१९९/फ-१, दिनांक २२ जुलै, २०१३ या अन्वये दिलेल्या राज्य शासनाच्या पूर्व मंजूरीने, याव्दारे यासोबत जोडलेल्या अनुसूचीच्या स्तंभ (३) मध्ये विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे, शासकीय अधिसूचना, महसूल व वन विभाग, क्रमांक डब्ल्युएलपी-०६१३/प्र.क्र.-१९९/फ-१, दिनांक २१ जुलै, २०१३ या अन्वये नियुक्त केलेल्या वन्यजीव रक्षकांकडे, आणि राज्य शासनाकडून वेळोवेळी नियुक्त करण्यात येतील त्याप्रमाणे, स्तंभ (२) मध्ये विनिर्दिष्ट केलेल्या मानद वन्यजीव रक्षकांकडे त्यांच्या संबधित क्षेत्रीय अधिकारितेनूसार या अधिनियमा खालील त्यांचे अधिकारी व कर्तव्ये, पुढिलप्रमाणे सोपवीत आहेत

अनुसूची

अ.क्र.	वन्यजीव रक्षक किंवा मानद वन्यजीव रक्षक	कलमे
(१)	**(२)**	**(३)**
१	अपर प्रधान मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव), व्याघ्र प्रकल्पाचे क्षेत्र संचालक, मुख्य वनसंरक्षक, वनसंरक्षक	११ (१) (ख), १७ ग (१), १७ घ (१), १७ ड (१), २७ (१) (ख), २७ (२)(ग), २८, ३१ तसेच ३५ (८), ३३ (क), ३३ (ख), ३३ (ग), ३३-क, ३४ तसेच ३५ (८), ३४ क (१) (क), ३४ क (१)(ख), ३९ (३), ४० (१), ४० (२), ४० (४), ४१ (१), ४२, ४३ (२), ४४ (२), ४४ (३), ४४(४), ४४ (७), ४५, ४७ (क) (दोन), ४७ (ख), ४८क, ४९ ग (१), ४९ ग (२), ४९ (ग)(६), ५० (१), ५० (३), ५० (३ क), ५० (६), ५४ आणि ५५ (ख)
२	महाव्यवस्थापक, प्रादेशिक व्यवस्थापक, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	११(१)(ख), ३३क, ३४ क(१)(क), ३४ क(१) (ख), ३९ (३), ५० (१), ५० (३), ५० (३ क), ५० (६), ५४ व ५५ (ख)
३	उपवनसंरक्षक, विभागीय वन अधिकारी, व्याघ्र प्रकल्प क्षेत्रातील उप संचालक, स्वतंत्र उप-विभागांचे उप-विभागीय वन अधिकारी	११(१)(ख), १७ ग(१), १७ घ(१), १७ ड(१), २७(१)(ख), २७ (२)(ग), २८ (१) (घ), २८ (१) (ड) ३१ तसेच ३५ (८), ३३ (क), ३३ (ख), ३३ (ग), ३३ क, ३४ (१), ३४ (२) तसेच ३५ (८), ३४ क(१)(क), ३४ क (१)(ख), (स्वतंत्र उप विभागांच्या उप-विभागीय वन अधिका-यांचे अधिकार हे, कोणतेही अभयारण्य व राष्ट्रीय उद्यान यांमधील कोणत्याही शासकीय जमिनीवर उभारलेल्या अनधिकृत संरचना, इमारती किंवा बांधकामे काढुन

		टाकण्याच्या मर्यादेपर्यंतच निर्बंधित असतील आणि त्यामध्ये अधिहरणाच्या अधिकाराचा समावेश नसेल, याव्यतिरीक्त संपुर्ण अधिकार), ३९ (३), ४०(१), ४०(२), ४१(१), ४७ (क)(दोन), ४७ (ख), ४८ क, ४९ग (१), ४९ग (२), ४९ ग (६), ५० (१), ५० (३), ५०(३ क), ५० (६), ५४ (केवळ उपवनसंरक्षक) आणि ५५ (ख)
४	विभागीय व्यवस्थापक, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	११ (१)(ख), ३३क, ३४(क)(१), ३४क(१)(ख), (अधिहरणाचा अधिकार वगळून) ३९ (३), ५० (१), ५० (३), ५०(३ क), ५० (६) आणि ५५ (ख)
५	सहायक वनसंरक्षक	११(१)(ख), २७ (२) (ग), २८ (१)(घ), २८ (१)(ड), ३१ तसेच ३५ (८), ३३ क, ३४ क (१) (क), ३४ क (१) (ख) (अधिहरणाचा अधिकार वगळून) ४१ (१), ४७ (ख), ५० (१), ५० (३), ५०(३ क), ५० (६) आणि ५५ (ख)
६	सहायक व्यवस्थापक, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	११(१)(ख), (केवळ निलगाय (Boselaphus tragocamelus) आणि रानडुक्कर (Sus scrofa)), ३४ क(१)(क), ३४क(१)(ख), (अधिहरणाचा अधिकार वगळुन) ५० (१), ५० (३), ५० (६), आणि ५५ (ख).
७	वन परिक्षेत्र अधिकारी	११ (१)(ख), (केवळ निलगाय (Boselaphus tragocamelus) आणि रानडुक्कर (Sus scrofa)), २७(२)(ग), ४१(१), ४७(ख), ५० (१), ५० (३), ५० (६) आणि ५५ (ख)
८	वन परिक्षेत्र अधिकारी, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	११(१)(ख), (केवळ निलगाय (Boselaphus tragocamelus) आणि रानडुक्कर (Sus scrofa)), ५० (१), ५० (३), आणि ५५ (ख)
९	वनपाल, वनरक्षक	२७ (२) (ग), ५० (१), आणि ५० (३)
१०	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित यामधील वनपाल व वनरक्षक	५० (१), आणि ५० (३)
११	मानद वन्यजीव रक्षक	५५ (ख)

स्पष्टीकरण (१) :- वरील अनुसूचीच्या स्तंभ (२) मध्ये नमुद केलेल्या अधिका-यांमध्ये , वन विभागाच्या प्रादेशिक व वन्यजीव या दोन्ही शांखामधील अधिका-यांचा समावेश असेल. उदा. मुख्य वनसंरक्षक यामध्ये मुख्य वनसंरक्षक (वन्यजीव) याचा समावेश आहे.

स्पष्टीकरण (२) :- या आदेशाव्दारे, ज्यांचे अधिक्रमण करण्यात आले आहे अशा आदेशांनुसार, कोणत्याही अधिका-याने केलेल्या कायदेशीर कार्यवाहीचा परिणाम म्हणून जी कार्यवाही चालु असेल अशा कोणत्याही कार्यवाहीवर या आदेशातील कोणत्याही गोष्टीमुळे बाधा पोहचणार नाही किंवा ती कार्यवाही संकोच पावणार नाही.

(सै.वा.हु.नकवी)
मुख्य वन्यजीव रक्षक,
महाराष्ट्र राज्य.

शासन परिपत्रक

क्रमांक : मुवका २०११/०२९/का-१
सामान्य प्रशासन विभाग,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : २५/१/२०११

शासकीय अधिकारी व कर्मचां-याना त्यांची कर्तव्ये पार पाडतांना, अनेकदा कटू निर्णय घ्यावे लागतात. आपली नियमित कामे करतांना व जबाबदा-या पार पाडतांना, त्यांना अनेकदा असामाजिक तत्वांशी व गुंड प्रवृत्तीच्या व्यक्तिंशी/गटाशी मुकाबला करावा लागतो. विशेषतः अनधिकृत बांधकामे हटविणे, काळा बाजार रोखणे, जिवनावश्यक वस्तूंमधील भेसळ रोखणे इ. बाबत प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करतांना किंवा गुन्हेगारी कामात गुंतलेल्यांविरुध्द कारवाई करतांना, शासकीय कर्मचां-यांना शारिरीक इजा पोहचते व त्यांचे जिवीतासही धोका पोहोचतो. शासकीय कर्तव्ये व जबाबदा-या पार पाडतांना करावयाच्या कृतीसाठी, शासकीय कर्मचां-यांना कायद्याने संरक्षण असले तरहीही गुंड प्रवृत्तीच्या किंवा संघटीत गुन्हेगारीत गुंतलेल्यांविरुध्द तपासणी, छापे टाकणे, जप्ती करणे, प्रतिबंधात्मक उपाययोजना इ. स्वरुपाची कारवाई करतांना अधिकारी/कर्मचां-यांनी अधिक दक्षता घेणे आवश्यक आहे. यास्तव अशा प्रवृत्तीविरुध्द कारवाई करतांना व विशेषतः जेथे कर्तव्य बजावणा-या कर्मचां-यांना शारिरीक ईजा पोहोचण्याची शक्यता आहे, अशा प्रकरणात कारवाई करतांना, शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांनी स्थानिक पोलीसांची मदत घ्यावी व पुरेशी दक्षता घेऊन सुरक्षा विषयक उपायोजना करुन, अशी करवाई करावी. याकामी स्थानिक पोलीस अधिका-यांनी शासकीय कर्मचां-यांना आवश्यक व पुरेसे संरक्षण देण्याकरीता शक्यत्या सर्व उपायोजना कराव्यात या दृष्टीने सर्व जिल्हा पोलीस अधीक्षक व सर्व पोलीस आयुक्तांनी आपले कार्यक्षेत्रातील पोलीस अधिकारी व पोलीस ठाण्यांना संपूर्ण सहकार्याच्या सूचना द्याव्यात.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(रत्नाकर गायकवाड)
मुख्य सचिव

प्रति,
अ.मु.स./प्र.स./सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग
पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य
सर्व महापालिका आयुक्त
सर्व जिल्हाधिकारी
सर्व पोलीस आयुक्त
सर्व जिल्हा पोलीस अधीक्षक
प्रति अग्रेषित,
मा. राज्यपालांचे सचिव,
मा. मुख्यमंत्र्याचे प्रधान सचिव/ उप मुख्यमंत्र्यांचे सचिव.

वनकायदे

भारतीय वन अधिनियम १९२७

(१) लघु संज्ञा - कलम ३ अन्वये.

१. गुरे :- या संज्ञेत हत्ती, उंट, म्हशी, घोडे, घोडया, खच्ची केलेले घोडे, तटटु, शिंगरे, शिंगया खेचरे, गाढव, डुकरे, एडके, मेंढया, कोकरे, शेळया आणि करडे यांचा समावेश होतो.

२. वनअधिकारी :- या संज्ञेचा अर्थ, या अधिनियमाचे सर्व किंवा कोणतेही उद्देशपार पाडण्यासाठी अथवा या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार केलेल्या नियमान्वये जीव गोष्ट एखाद्या वन अधिका-याने करणे भाग आहे ती कोणतीही गोष्ट करण्यासाठी राज्य सरकारकडुन किंवा राज्य सरकारने या बाबतीत अधिकृत केलेल्या कोणत्याही अधिका-याकडुन ज्याची नेमणुक करण्यात येईल तो कोणताही इसम, असा समजावा.

३. वन अपराध :- या संज्ञेचा अर्थ, या अधिनियमान्वये किंवा तदनुसार केलेल्या कोणत्याही नियमान्वये शिक्षेस पात्र असलेला अपराध असा समजावा.

४. वन उत्पादन :- या संज्ञेत पुढील गोंष्टीचा समावेश होतो.
(अ) पुढिल वस्तु :- मग त्या वनात सापडलेल्या असोत किंवा नसोत अथवा वनातून आणलेल्या असोत. इमारती लाकुड, कोळसा, कुचुकरबर, लाकडाचे तेल, राळ, नैसर्गिक वारनिश, झाडाची साल, लाख, मोहाची फुले, मोहाच्या बिया, कुथ, आपटयाची पाने व टेंबुर्णीची पाने, रोशा गवत (व त्यापासून तयार केलेले तेल) रौवलफिया सर्पेन्टिया (सर्पगंधा) आणि हिरडा, आणि
(ब) पुढिल वस्तु, जेव्हा त्या वनातसापडतील किंवा वनातुन आणण्यात येतील तेव्हा
(एक) झाडे व त्यांची पाने, फुले आणि फळे आणि यात यापुर्वी नमुद करण्यात आले नसतील असे झाडाचे इतर सर्व भाग किंवा त्यापासुन मिळणारे उत्पन्न.
(दोन) झाडाच्या स्वरुपात नसलेली रोपे (गवत,वेली,बोरु, (रिडस)व शेवाळी ही धरुन) व अशा रोपाचे सर्व भाग किंवा त्यापासून मिळणारे उत्पन्न.
(तीन) वन्य प्राणी, त्यांची कातडी, सुळे, दात, शिंगे,हाडे, रेशीम, कोश (ककून),मध मेण आणि प्राण्याच्या शरीराचे इतर सर्व भाग किंवा त्यांच्यापासून मिळणारे उत्पन्न, आणि
(चार) कुजलेल्या झाडाचे सर्पण (पीट), भुपृष्ठावरील माती, खडक, आणि खनिज पदार्थ, चुनखडी, लॅटराईट (जांभा दगड), खनिज तेले, आणि खाण व दगडाच्या खाणी यांपासून उत्पन्न होणारे सर्व पदार्थ धरुन, आणि
(पाच) विणलेल्या चटया, चिकाचे पडदे, टोपल्या किंवा पात्र यामध्ये रुपांतरीत केलेल्या व वनात किंवा त्याच्या स्वाधीन असलेल्या मालमत्तेच्या संबधांत प्रतिपालक अधिकारणाचा समावेश होतो.

५. नदी :- या संज्ञेत, कोणताही ओढा, कालवा, खाडी किंवा इतर प्रकारचे पाण्याचे पाट यांचा समावेश होतो - मग ते नैसर्गिक असोत वा कृत्रिम असोत.

६. इमारती लाकुड :- या संज्ञेत, झाडे पडली असतील किंवा तोडली असतील तेंव्हा त्या झांडाचा आणि सर्व लाकडांचा समावेश होतो, मग ती कोणत्याही कारणासाठी किंवा कारणावाचून कापलेली, घडविलेली अथवा पोखरलेली असोत किंवा नसोत.

७. झाड :- या संज्ञेत, ताड (पाम), बांबु, खुंट, झुडुप आणि वेत यांचा समावेश होतो.

भारतीय वन अधिनियम १९२७ मधील तरतूदीनुसार वना संबधी होणारे गुन्हे व त्यातील संबधी कलम व नियम थोडक्यात माहीती.

अ.क्र.	गुन्हयाचा तपशिल	अधिनियम 1927		शिक्षा
		ज्या कलमा खाली गुन्हा होतो ते कलम	ज्या कलमा खाली शिक्षा होते ते कलम	
1	2	3	4	5
1	कोणत्याही इसमाने राखीव वनांत परवानगी खेरीज खालील कृत्य केल्यास दोषी राहील व शिक्षेस पात्र राहील.			
अ	नव्याने झाडे तोडून साफ करणे.	**26(1)अ**	**26(1)अ**	**एक वर्षापर्यंत कैदेची शिक्षा किंवा रु. 2,000/- पर्यंत दंड किंवा दोन्ही अधिक कोर्ट निर्णय देईल त्याप्रमाणे जंगलाची झालेली नुकसानी.**
ब	राखीव वनात आग लावणे, राखीव वनात धोका पोहचेल अशा रितीने कोणत्याही प्रकारे विस्तव पेटवणे अगर पेटता विस्तव राहू देणे.	**26(1)ब**	**26(1)ब**	**वरीलप्रमाणे**
क	आधी सुचीत केलेल्या हंगामा व्यतिरीक्त इतर कोणत्याही हंगामात कोणत्याही प्रकारे विस्तव पेटविल किंवा ठेविल किंवा विस्तवाची ने-आण करणे (हंगाम 14 जुन ते 31 ऑक्टोबर)	**26(1)क**	**26(1)क**	**वरीलप्रमाणे**
ड	अपप्रवेश करणे, गुरे चारणे किंवा गुरास अपप्रवेश करु देणे व नुकसान करणे	**26(1)ड**	**26(1)ड**	**वरीलप्रमाणे**
इ	कोणतीही झाडे पाडणे, इमारती लाकडे कापणे किंवा ओढुन नेतांना हयगय करुन नुकसान करणे.	**26(1)इ**	**26(1)इ**	**वरीलप्रमाणे**

फ	कोणतेही झाड पाडणे, वाटोळे करुन घेणे छाटणे, छेदणे, आळणे, साल काढणे, पाने तोडणे किंवा अन्य रितीने नुकसान करणे.	**26(1)फ**	**26(1)फ**	**वरीलप्रमाणे**
ग	खाणी खणुन दगड काढणे, चुना कोळसा, भटटी लावणे, वन उत्पादन गोळा करणे, डिंक, गोळा करण्याची प्रक्रिया करणे किंवा ते काढुन नेणे.	**26(1)ग**	**26(1)ग**	**वरीलप्रमाणे**
ह	लागवड करण्यासाठी किंवा इतर कोणत्याही कारणा साठी कोणतेही जमीन झाडे तोडुन साफ करणे/ठेवणे	**26(1)ह**	**26(1)ह**	**वरीलप्रमाणे**
आय	शिकार करणे, बंदुकीने पारध करणे, मासे पकडणे, पाण्यात विष टाकणे, सापळे किंवा फास लावणे.	**26(1)आय**	**26(1)आय**	**वरीलप्रमाणे**
2 अ)	कलम 30 नुसार राखीव वन ठरविण्यात आलेले कोणतेही झाड पाडणे, छाटणे, वाटोळे करुन घेणे, साल काढणे, पाने तोडणे किंवा अन्य रितीन अशा झांडाची नुकसानी करणे.	**33 (1) अ**	**33 (1) अ**	**एक वर्ष कैद किंवा दोन हजार रु. दंड किंवा दोन्ही.**
ब	कलम 30 मधील तरतुदी व्यतीरिक्त खणन करुन दगड काढणे, चुनाभट्टी, कोळसा भट्टी लावणे.	**33 (1) ब**	**33 (1) ब**	**वरीलप्रमाणे**
क	कलम 30 मधील तरतुदी व्यतिरीक्त शेतीकरीता जमिन तयार करणे, किंव इतर अशा अन्य कारणासाठी जमीन साफ करणे.	**33 (1) क**	**33 (1) क**	**वरीलप्रमाणे**
ड	कलम 30 नुसार प्रतिबंधीत क्षेत्र, वृक्ष किंवा वनांत आग लावणे, पसरु देणे किंवा निष्काळजी पणे पसरु देणे.	**33 (1) ड**	**33 (1) ड**	**वरीलप्रमाणे**
ई	संरक्षीत वनातील संरक्षीत उभे, पडलेले, पाडलेल्या वृक्षास किंवा क्षेत्रास आग लावणे.	**33 (1) ई**	**33 (1) ई**	**वरीलप्रमाणे**
फ	वृक्ष तोडणे, इमारती माल ओढणे ज्यामुळे राखीव वृक्ष समुहाचे नुकसान होईल.	**33 (1) फ**	**33 (1) फ**	**वरीलप्रमाणे**

ग	अशा राखीव वृक्षास किंवा क्षेत्रास आग पसरु देईल. पाळीव जनावरामुळे अशा वृक्षास नुकसान पोहचवेल.	**33 (1) ग**	**33 (1) ग**	**वरीलप्रमाणे**
ह	कलम 32 चे नियमांचे उल्लघंन करेल.	**33 (1) ह**	**33 (1) ह**	**वरीलप्रमाणे**
3	जो कोणीही वनाधिकारी या अधिनियमान्वये सरकार जमा किंवा जप्त केली जाण्यास पात्र ठरणारी मालमत्ता म्हणुन जप्त करावयाची आहे. या सबबीवर कोणतेही मालमत्ता मात्र देण्याचे हेतूने कोणतेही कारण नसतांना जप्त करेल तर तो वनाधिकारी शिक्षेस पात्र राहील.	**62(1)**	**62(1)**	**सहा महीने कैद किंवा 500/- रुपये दंड किंवा दोन्हीही.**
4	कोणतेही इमारती लाकुड किंवा उभे झाड किंवा एखदया इसमांची मालमत्ता आहे, हे दर्शविण्यासाठी अथवा असे लाकुड किंवा असे झ ााड एखादया इसमांस वैधरित्या कापता येईल किंवा काढुन नेता येईल हे दर्शविण्यासाठी वन अधिका-याकडुन ज्या चिन्हाचा उपयोग करता येत असेल त्या चिन्हा सारखेच बनावट चिन्ह जाणुन बुजुन त्या इमारती लाकडांवर किंवा उभ्या झांडावर कोरणे.	**63(अ)**	**63(अ)**	**दोन वर्षपर्यंत कैद किंवा दंड किंवा दोन्हीही.**
5	कोणत्याही झांडावर किंवा इमारती लाकडांवर एखादया वयन अधिका-याने किंवा त्याच्या प्राधिका-यान्वये केलेल्या कोणत्याही अशा चिन्हात बदल करील किंवा ते खराब करील किंवा नाहीसे करील.	**63(ब)**	**63(ब)**	**वरीलप्रमाणे**
6	ज्या कोणत्याही वनांस किंवा पडीत जमीनीत भारतीय वन अधिनियमांचे उपबंध लागु असतील त्या वनाच्या किंवा पडीत जमीनीच्या कोणत्याही हद्दीच्या चिन्हात बदल करील, ते हलविल, त्यांचा नाश करील किंवा खराब करील	**63(क)**	**63(क)**	**वरीलप्रमाणे**

7	भा.व.अ. 1927 मधील नियमांचे उल्लंघन केल्यास विशेष शिक्षेची तरतूद करण्यात आली नसेल, तेव्हा	**77**	**77**	**एक महीना कैद किंवा 500/- रु. दंड किंवा दोन्हीही.**
8	ज्या इसमाने वन अधिका-यांना व पोलीस अधिका-यांना सहाय्य करणे भाग पडेल असे इसम 1) वन मक्तेदार व त्यांचे नोकर 2) उत्पादन काढुन नेणारे व गुरे चारण्यासाठी परवानगी देण्यांत आलेले इसम व त्यांचे नोकर 3) वना लगत कोणतेही गावातील सरकारी कामांवर ठेवलेले इसम यांनी अ) वनातील आग विझविणे ब) वनात आग पसरवू न देण्याचा प्रयत्न करणे क) आणि वनअपराधास प्रतिबंध करण्यासाठी वनअधिकारी किंवा पोलिस अधिका-यास मदत देणे बंधणकारक आहे, अशा इसमाने वनअधिकारी किंवा पोलीस अधिकारी यांना अपराधी पकडण्यास, वनातील अपराधासंबधी माहीती देण्यास किंवा वनातील आग विझविण्यास मदत न केल्यास दंडास पात्र असेल.	**79**	**79**	**एक महीना कैद किंवा 200/- रु. दंड किंवा दोन्हीही.**

भारतीय वन अधिनियम १९२७ मधील इतर तरतुदी

अ. क्र	**भारतीय वन अधिनियम १९२७ मधील इतर तरतुदी**	**भारतीय वन अधिनियम १९२७ नुसार तरतुदीचे कलम**
१	२	३
१	राज्यशासनास या कायद्यान्वये वनोपजाच्या वाहतुकीचे नियमन करण्यास नियम करण्याची तरतुद.	४१
२	वाहतुकीचे नियमाचे उल्लघंन केल्यास शिक्षेची तरतुद	४२
३	वन उत्पादनाचे संबधांत वन विषयक गुन्हा करण्यात आला असे वाटल्यास कारण असेल तेव्हा वन अधिका-यांस किंवा पोलीस अधिका-यास असे उत्पादन आणि अपराध करतांना उपयोगात आणलेले सर्व हत्यारे, नांवा, वाहने किंवा गुरे जप्त करता येतील.	५२ (१)

अ	माल, कागदपत्रे, निरिक्षणासाठी वाहन थांबविण्यास भाग पाडता येईल. मालमत्ता जप्त करणा-या अधिका-याने मालमत्ता जप्त केली आहे हे दर्शविणारे चिन्ह वठविले पाहीजे आणि शक्य तितक्या लवकर गुन्हयाचे, प्रतिवृत्त अपराध्यांची न्याय चौकशी करण्याचा क्षेत्र अधिकारी असलेल्या दंडाधिकारी कडे पाठविले पाहीजे.	५२ (१अ)
ब	ज्या वनगुन्हयातील जप्त मालमत्ता इमारती लाकुड, चंदन,जलतन, कोळसा व इतर अधिसुचित वनउपज असेल व जी राज्य शासनाची मालमत्ता असेल त्या बाबतीत कलम ६१(१) नुसार प्राधिकृत केलेल्या अधिका-याकडे रिपोर्ट दाखल करणे आवश्यक आहे.	५२ (२)
४	कोणत्याही वन अधिका-यास, ज्या कोणत्याही वन विषयक अपराधाबद्दल एक महीन्यांची किंवा त्याहून अधिक कैदेची शिक्षा होण्याजोगी असेल अशा कोणतेही वन विषयक अपराधात संबधत असल्या बद्दल त्याचा वाजवी रितीने संशय येईल, त्या इसमांस दंडाधिका-यांच्या आदेशा वाचून अटक करता येईल.	६४
५	वरील कलमान्वये अटक केलेल्या इसमांस वनक्षेत्र पालांच्या दर्जापेक्षा कनिष्ठ दर्जाच्या नसेल अशा कोणत्याही वनाधिका-यांस कलम ६५(अ) चे अधिन राहून बंधपत्रावर सोडत येईल. कलम २६(१) अ,ब,फ,ग,ह,आय ३३ (१) अ,ब,क,ड,फ,ह, कलम ४२ व कलम ६३ हे जामीन योग्य गुन्हे नसतील.	६५
६	वनअपराध करणा-यास प्रतिबंध करण्याची शक्ती	६६
७	वन अपराधाची तडजोड करण्याबाबत कलम ६२,६३ खालील गुन्हया खेरीज इतर गुन्हयात तडजोड करता येईल.	६८
८	वन उत्पादन सरकारचे मालकीचे आहे असे गृहीत धरणे.	६९

भारतीय वनअधिनियम १९२७ चे कलम ४१ मधील तरतुदीनुसार महाराष्ट राज्याकरिता वन उत्पादनाचे वाहतुकीचे नियमनास तयार करण्यात आलेले : मुंबई वननियम १९४२

अ.क्र.	तपशील	नियम	शिक्षा नियम
१	कोणतेही वन उत्पादन वाहतूक करतांना निर्गत पासा शिवाय वाहतुक करता येणार नाही.	६६	१२९
२	निर्गत पासा मध्ये ज्याला पास दिला आहे त्यांचे नाव, मालाचे परिणाम, माल कोठून काढला आहे ते ठिकाण,माल ज्या ठिकाणी जाणार आहे त्या ठिकाणांचे नावं, वाहतुकीचा मार्ग दिला असला पाहीजे.	६८(१) (अ ते ई)	१२९

३	निर्गत पास हा सामान्यपणे एका ओझ्यासाठी असेल परंतू विभागीय वन अधिकारी वनसंरक्षकाच्या नियंत्रणास अधिन राहुन जास्तीत जास्त ५० शिरओझी अथवा जनावरांकडुन वाहुन नेलेली ओझी आणि १० बैलगांडयातुन नेली जाणारी ओझी एकाच वेळी सर्व खेपा करण्यात आल्या तर १५ मैलांच्या (२४ कि.मी.) पर्यन्त एकाच पासावर वाहून नेण्याचा हुकुम देवून शकतील.	६९	१२९
४	निर्गत पासाच्या छापिल अथवा लेखी मजकुरामध्ये कोणतेही फेरफार करता कामा नये. परंतु वाहतुकीचा मार्ग व मुदत हयामध्ये अधिकृत अधिका-यास योग्य तो फेरफार करता येईल.	७०	१२९
५	अधिकृत इसमांनी पास दिला असला पाहीजे.	७१(३)	१२९
६	खाजगी इमारती मालावर मालमत्तेच्या मालकी संबंधी खाजगी खुणा वाहतुकीच्या खुणा उठविणे, इमारती माल. १) लांबी ६" किंवा त्याहुन जास्त २) जास्तीत जास्त जाडीच्या भागांत १२" किंवा त्याहुन जास्त घेरी असेल त्याठिकाणी ३) कोणत्याही आकाराचे सुवासिक चंदनावर. **टिप :- खाजगी खुणांचा शिक्का विभागीय वन अधिकारी, वनसंरक्षक यांचे कार्यालयात नोंदविलेला असला पाहीजे.**	८२	१२९
७	सरकारी खुणांची नक्कल करीता काम नये किंवा त्या पुसुन टाकता कामा नये.	८४	१२९
८	वाहतुकीतील वन उत्पादन तपासण्यासाठी थांबविणे.	८५(२)	१२९
९	नदिच्या काठावंर किंवा धारीवर अडथळा करण्यांस प्रतिबंध	८६	१२९
१०	वनांपासून १ मैलाचे आंत इमारती लाकूड कापणेसाठी खड्डे स्थापन करणे किंवा लाकडी कोळसा परवानगी खेरीज करणे.	८८(२)	१२९
११	संरक्षिंत किंवा राखीव वनांपासून ८० कि.मी. च्या आंत कोणतेही लाकुड कापणे साठी किंवा इमारती लाकडाचे रुपांतर करणेसाठी कोणतेही यंत्र सामुग्री किंवा लाकडांची गिरणी बिना परवाना स्थापन करणे.	८८(२)	१२९

भारतीय दंड संहीता आय.पी.सी. अंतर्गत कलमे.

अ. क्र.	तपशिल	कलम	शिक्षा
१	एकापेक्षा अधिक व पाचपेक्षा कमी व्यक्तीन संघटित/एकत्रीत येवून संगनमत करुन गुन्हा केल्यास	३४	गुन्हयाचे स्वरुपावरुन शिक्षा
२	५ पेक्षा अधिक व्यक्तीने संघटित/एकत्रित येवून संगनमत करुन गुन्हा केल्यास.	१४९	----,,----
३	सरकारी नोकरास तो सरकारी काम करत असल्यास हरकत घेणे	१८६	३ महीने पर्यंत कैद किंवा रु. ५००/- दंड किंवा दोन्हीही.
४	सरकारी नोकराला मदत देणे भाग असून ती मदत न देणे	१८७	६ महीने पर्यंत कैद किंवा रु. ५००/- दंड किंवा दोन्हीही.
५	सरकारी कामकाज करत असतांना हेतुपुरत्सर हल्ला/दगडफेक करुन जखमी करणे.	३३३	१० वर्ष कारावास व दंड किंवा दोन्हीही.
६	सरकारी नोकरास तो सरकारी काम करत असतांना हरकत घेवून अडथळा निर्माण करणे.	३५३	२ वर्ष पर्यंत कैद किंवा दंड किंवा दोन्हीही.
७	जंगल मालमत्तेची चोरी केल्यास	३७९	३ वर्ष पर्यंत कैद किंवा दंड किंवा दोन्हीही.
८	चोरीचा माल आहे. हे माहीती असून सुध्दा तो विकत घेणे.	४११	वरीलप्रमाणे
९	चोरीचा माल आहे. हे माहीती असून सुध्दा तो विकत घेवून त्या चोरीचा मालाचा व्यापार करण्याचा गुन्हा करणे. (सराईत गुन्हेगार)	४१३	आजीवन कारावास किंवा १० वर्ष पर्यंत दंड किंवा दोन्हीही.
१०	कोणतीही मालमत्ता नष्ट करणे, मालमत्तेचे नुकसान करणे किंवा मालमत्तेची मोडतोड करणे.	४२७	२ वर्ष कारावास व दंड किंवा दोन्हीही.
११	एखाद्या प्राण्याची हत्या खोडसाळपणाने, हतुपुरत्सरपणे करणे, मालमत्तेची मोडतोड करणे.	४२९	५ वर्ष कारावास व दंड किंवा दोन्हीही.
१२	वनास आग लावणे, स्फोटक पदार्थ बाळगणे.	४३५	७ वर्ष कारावास व दंड किंवा दोन्हीही.

वनअपराध घडल्यांनतर प्रत्यक्ष घटनेनुसार विविध कायद्यातील विविध कलमे लागु होतात.

उदा :- १) राखीव वनात अवैधरित्या बैलगाडीने प्रवेश करुन १० व्यक्तींनी ०.५ हे. क्षेत्रातील लहान मोठी वृक्ष व झुडुपे तोडलीत, गवत कापले, सागवान लाकडे बैलगाडीत भरली व वाहतुक करुन घरी नेली. जंगलातून निघतांना वन कर्मचारी त्यांना अटकाव करण्यास पोहचले असता दगड फेक केली व कर्मचां-यांना जखमी केले. त्यांचे जवळील शासकीय साहीत्य हिसकासून घेतले व जंगलास आग लावली. आगीत सापडलेल्या एक ससा पकडुन नेला.

वरील घटनेमध्ये खालीलप्रमाणे विविध कायद्यातील कलमाअंतर्गत गुन्हा होतो.

१	राखीव वनात अवैधरित्या प्रवेश करणे.	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) ड
२	राखीव वनात वृक्ष तोडणे	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) फ
३	वृक्ष तोडुन वनातील इतर उपजांचे नुकसान करणे	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) ई
४	जमिन साफ करणे.	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) ह
५	वनास आग लावणे.	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) ब
६	वन्य प्राणी पकडुन नेणे.	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) आय व वन्य प्राणी (संरक्षण) अधिनियम १९७२ चे कलम ९.
७	वनउपजाची बिना परवाना वाहतुक करणे.	भा.व.अ. १९२७ चे कलम ४१ सह मुंबई वन नियम १९४२ चे नियम ६६, १२९.
८	शासकीय कर्तव्यास अडथळा आणने व मालमत्ता हिसकावणे.	भा.द.वि.चे कलम ३५३.
९	वनकर्मचां-यावर हल्ला करणे.	भा.द.वि.चे कलम ३३३.
१०	शासकीय मालमत्तेची चोरी करणे.	भा.द.वि.चे कलम ३७९.
११	५ किंवा ५ पेक्षा अधिक व्यक्तींनी एकत्र येवून संगनमताने गुन्हा करणे.	भा.द.वि.चे कलम १४९.

उदा :- राष्ट्रीय उद्यानात अवैधरित्या प्रवेश करुन बंदुकीव्दारे सांबर प्राण्याची शिकार केली. चंदन प्रजातीची दोन वृक्ष तोडलीत, पाणवठयात विष कालवून दोन कासवाची शिकार केली. मुसळी वनस्पती तोडुन सर्व वन उपज व वन्यजीव मोटार गाडीतून वाहतुक केली व बिना परवाना व्यापा-यास विकली.

वरील घटनेमध्ये खालीलप्रमाणे विविध कायद्यातील कलमाअंतर्गत गुन्हा होतो.

१	चंदन प्रजातीची दोन वृक्षे तोडली	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) फ
२	मुसळी वनस्पती काढुन नेली	भा.व.अ. १९२७ चे कलम २६(१) ग, व.जी.सं. अधिनियम १९७२ चे कलम ३५ (६).
३	पाण्यात विष कालविणे.	व.जी.सं. अधिनियम १९७२ चे कलम ३२
४	कासवाची व सांबार प्राण्याची शिकार करणे.	व.जी.सं. अधिनियम १९७२ चे कलम ९,३१,३९.
५	वन्य जीव व वनउपज मोटारगाडीतून बिना परवाना वाहतुक केली.	भा.व.अ. १९४७ चे कलम ४१ सह मुंबई वन नियम १९४२ चे कलम ६६,१२९ व.जी.सं. अधिनियम १९७२ चे कलम ४८ (अ)
६	बिना परवाना वन्य जीव वनउपज व्यापा-यास विकले.	व.जी.सं. अधिनियम १९७२ चे कलम ४९
७	वनउपज व वन्यप्राणी चोरणे.	भा.द.वि. कलम ३७९.

वनरक्षकाची नोंदवही

अ) आवश्यक माहीती

१) वनक्षेत्र

अ.क्र.	वनखंड क्र.	सर्व्हे क्र. / गट क्र.	क्षेत्र	वनाचा प्रकार उदा. राखीव, संरक्षीत, ग्राम, खाजगी, राजस्व
१	२	३	४	५

२) वनक्षेत्राचा प्रकार :- (उदा. उष्ण कटिबंधीय शुष्क पाणगळीचे वन)
(चँपीयन सेठचे वर्गीकरणानुसार)

३) वर्कींग सर्कल

(कार्य वर्तुळ)	कक्ष क्रमांक	क्षेत्र	शेरा

४) बिटमधील आरागीरणी

अ.क्र.	आरागिरणीचे नांव	स्थळ	जी.पी.एस. रिडीग	परवाना क्र.	स्थिती बंद/चालू	१० कि.मी. च्या आंत/बाहेर

५) लाकुड उद्योग

अ.क्र.	फर्मचे नांव	स्थळ	शेरा

६) बिटमधील रोपवने

अ.क्र.	वर्ष	रोपवन क्षेत्र	प्रजाती

७) पानवठे/तलाव/धरण नदी

अ.क्र.	पाणवठयाचा प्रकार	नाव	जी.पी.एस. रिडीग	शेरा

८) वन्यप्राणी/पक्षी

अ.क्र.	वन्यप्राणी प्रजाती	संख्या (अंदाजित)	शेरा

९) पंचवार्षिक सिमांकन रेषा

अ.क्र.	पासुन	पर्यंत	कि.मी.	रुंदी	पिल्लर क्रमांक

१०) जाळ रेषा

अ.क्र.	पासुन	पर्यंत	प्रकार	रुंदी	कि.मी.

११) कुरण

अ.क्र.	कुरणाचे नांव	क्षेत्र	मुख्य गवत प्रजाती

१२) तेंदु/आपटा/फडी

अ.क्र.	फडीचे नांव	युनिट क्र.	शेरा

१३) मुख्य औषधी वनस्पती/ लुप्तप्राय वनस्पती

अ.क्र.	प्रजाती	आढळणारे क्षेत्र	प्रमाण

१४) बिट मधील वनविभागाच्या शासकीय इमारती

अ.क्र.	इमारतीचे नांव	बांधकाम वर्ष	चटई क्षेत्रफळ (चौ. फुट)	शेरा

१५) बंदुकीचा परवाना असलेल्या व्यक्तींची यादी.

अ.क्र.	इसमाचे नांव	बंदुकीचा प्रकार	पिक संरक्षणार्थ/स्वसंरक्षणार्थ

ब) ऐच्छिक माहीती

१) बिटमधील पर्यटन स्थळ / यात्रा स्थळ.

२) बिटमधील गावे / लोकसंख्या / जनावरे.

१) बिटमधील सर्वात उंच / सर्वात मोठी वेढी असलेली प्रजाती

अ) वनक्षेत्र

ब) खाजगी क्षेत्र

४) बिटमधील उंच टेकडी / सुकळा / किल्ला / तटबंदी.

न्यायालयात दाखल करावयाच्या वन्यजीव गुन्हयाची चेक लिस्ट

१) परिक्षेत्र :—.. २) वनविभाग :—...........
३) वनगुन्हा क्रं :— ....
४) वनअपराध कलम :—...
५) वनगुन्हा दाखल करणार :—...
६) आरोपी :—...
....
....
....
....
७) घटना ता. व वेळ :— ....
८) गुन्हा दाखल ता. व वेळ :— ....
९) तपास अधिकारी :— ....
१०) गुन्हयाची थोडक्यात हकिगत :— ....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

I) घटनास्थळ पंचनामा :—

१) ठिकाण :— ....२) दिनांक :— ....
३) पंचनामा :— ....वा. सुरु करुन ....वा संपविला.
४) पंच क्रं १ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
५) पंच क्रं २ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
६) तपासी अधिका—याचे कंसात नांव व सही :— आहे/नाही
७) घटनास्थळाचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय :— आहे/नाही
८) घटनास्थळाचे GPS reading घेण्यात आले आहे काय :— आहे/नाही
९) घटनास्थळाचा नकाशा काढण्यात आला आहे काय :— आहे/नाही
१०) घटनास्थळ पंचनामा कशाचे प्रकाशात करण्यात आलाः—....................................
११) प्रत्यक्ष साक्षीदार आहेत काय ?:— आहे/नाही
१२) ताब्यात घेतलेल्या वस्तू मोहोरबंद केल्या आहेत काय ? :— आहे/नाही

१३) घटनास्थळी हत्यार, सापळा, जाळे, काठी, काडीपेटी, सिगारेट, कापड, चप्पल, इतर वस्तू व पुरावे मिळून आले अगर कसे :—..
....
....

१४) घटनास्थळी फिंगर प्रिन्ट, फूट प्रिन्ट, शू प्रिन्ट मिळाली अगर कसे ?
मिळाली असल्यास ते फिंगर प्रिंट ब्युरोकडून तपासली आहेत काय ?
त्यांच्या अहवालातील सारांश :—..
....
....

१५) घटनास्थळावरुन जप्त साहित्य न्याय सहायक वैज्ञानिक प्रयोगशाळेकडे पाठविले अगर कसे ? असल्यास, अहवालाचा सारांश :—..
....
....

१६) आरोपी विषयी काही माग मिळून आला अगर कसे ? :—.................................
१७) आरोपीची ओळख परेड घेतली आहे काय ? :— आहे/नाही
१८) आरोपी पैकी कोणी माफिचा साक्षिदार झाला आहे काय? :— आहे/नाही

II) <u>संशियित आरोपी</u> :—

१) संशियितांचे घरझडत्या घेण्यात आले आहे काय ? असल्यास त्यांचे नांव व पत्ता :—
....
....
....
....
....
२) घरझडत्यांचे पंचनामे केले आहेत काय ? :— आहे/नाही

III) <u>जप्ती पंचनामा</u> :—

१) ठिकाण :— ....२) दिनांक :— ....
३) पंचनामा :— ....वा. सुरु करुन ....वा संपविला.
४) पंच क्रं १ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
५) पंच क्रं २ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
६) तपासी अधिका—याचे कंसात नांव व सही :— आहे/नाही
७) मृत प्राण्याच्या मृत्यूच्या कारणाबाबत आगावू वैदयकिय अहवाल प्राप्त केले आहे काय ? आहे/नाही
८) जप्ती पंचनामा कशाचे उजेडात केला ? :—...
९) मृत प्राण्याचे शविच्छेदन केले आहे काय ? आहे/नाही

१०) शविच्छेदन कोणी केले ? नाव :—..

११) शविच्छेदनाचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही

१२) शवविच्छेदन अहवाल प्राप्त झाला आहे काय ? आहे/नाही

१३) शवविच्छेदन अहवालात मृत्यूचे कारण काय नमूद केले आहे :— ....
....
....

१४) व्हिसेरा राखून ठेवला आहे काय ? आहे/नाही

१५) व्हिसेरा तपासणीसाठी पाठविला असल्यास, त्याचा जावक क्रमांक व दिनांक ....

१६) व्हिसेरा तपासणीसाठीचा अहवाल प्राप्त असल्यास, ... त्यात काय नमूद आहे :— ....

१७) प्राण्यांचे केस/हाडे/चामडे इत्यादी वस्तु DNA Testing करीता DNA Lab. (CCMB) कडे पाठविला असल्यास त्याचा तपशिल :— ....
....
....

१८) Vetarnary Collage /ZSI /WII इत्यादी संस्थांकडून अहवाल मागीतला असल्यास त्या अहवालाचा तपशिल :— ....
....
....

IV) (निवेदन) व.सं.अ प्रमाणे :—

१) आरोपींचे निवेदन घेतल्याची तारीख........................ वेळ.....................ठिकाण......

२) निवेदन सुरु केल्याची तारीख.................................वेळ ....ते ....

३) निवेदनावर पंचाच्या सहया आहेत काय ? आहे/नाही

४) निवेदनावर पंचाच्या सहयाचे खाली नावे आहेत काय ? आहे/नाही

५) निवेदन पंचनाम्यावर आरोपींची सही घेतली आहे काय ? आहे/नाही

६) निवेदन पंचनाम्यावर तपासी अधिका—याची सही घेतली आहे काय ? आहे/नाही

V) जप्त मुद्देमाल वर्णन व किंमत :—

....
....
....
....
....
....

१) जप्त मुद्देमाल तपासणीसाठी कोठे व .... कधी पाठविला, जावक क्रं :— ....

२) जप्त मुद्देमाल तपासणी अहवाल प्राप्त झाला कसे ? आहे/नाही

VI) पुराव्यांच्या नोंदीबाबत :—

१) गुन्हे नोंदवही, मुद्देमाल नोदवही व दैनंदिनी इ. नोंदी सुसंगत आहेत काय ?
आहे/नाही

२) पुरावे पंचनामा करुन पंचासमक्ष ताब्यात घेण्यात आले काय ? आहे/नाही

३) ताब्यात घेण्यात आलेले भौतिक व रासायनिक पुरावे रासायनिक विष्लेशणाकरीता पाठविले आहेत काय ? आहे/नाही

४) ताब्यात घेण्यात आलेले पुरावे मोहोर बंद करुन मोहोरबंद पंचनामा केला आहे काय ? आहे/नाही

VII) तपासलेले साक्षीदार :—

अ.क्रं	साक्षीदारांचे नाव	वय	पत्ता	जबाबाचे ठिकाण	दिनांक

....
....
....
....
....
....

VIII) आरोपी अटकेची कारवाई :—

१) प्राथमिक अपराध अहवाल व साक्षीदारांच्या जबाबात निष्पन्न झालेले आरोपीचे नाव व पत्ता :—

....
....
....
....
....
....

२) अटक करण्यातआलेले आरोपी, दिनांक व वेळ

....
....
....
....
....
....

३) आरोपींचे नातेवाईकांना अटकेबाबत लेखी सूचना दिली आहे काय ? आहे/नाही

४) अटक आरोपींची विहित वेळेत वैदयकिय चाचणी केली आहे काय ? आहे/नाही

५) आरोपींना वनकोठडी रीमांड :— दिनांक.......................पासून........................पर्यंत

६) आरोपींना एमसीआर :— दिनांक ....पासून ....पर्यंत

७) आरोपीकडून गुन्हयात वापरलेले हत्यार, वाहन, सापळे, फासे, जाळे इ. जप्त करण्यात आले आहेत काय ? आहे / नाही

IX) फिंगर प्रिंट बाबत :—

१) आरोपीतांच्या हाताचे ठशाचे नमूने घेण्यात आले आहेत काय ? आहे / नाही

२) आरोपींचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय ? आहे / नाही

३) अटक आरोपींचे इंन्ट्रॉगेशन फॉर्म भरले आहेत काय ? आहे / नाही

X) गुन्हेगारांच्या शोधासाठी :—

१) प्राथमिक चौकशीच्या व साक्षीदारांनी दिलेल्या माहितीप्रमाणे तपासाची दिशा निश्चित करुन त्याप्रमाणे पथके तयार करुन ती शोध मोहिमेवर पाठवली आहेत काय ? आहे / नाही

२) साक्षीदार यांनी गुन्हेगारास पाहिले असल्यास गुन्हेगारांचे रेखाचित्र तयार करुन तपास केला आहे काय ? आहे / नाही

३) गुन्हयात वाहन वाहन वापरले आहे काय ? आहे / नाही

४) गुन्हयात वापरलेल्या वाहनाचे रजिस्ट्रेशन, मालकीबाबत शोध घेतला आहे काय? आहे / नाही

५) वाहन मालकाचा व चालकाचा जबाब घेतला आहे काय ? आहे / नाही

XI) वरिष्ठांनी तपासी अधिका—यांस दिलेल्या सूचनांची पूर्तता :—

१) दैनंदिन गुन्हे अहवाल सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

२) केस डायरीवरुन दिलेल्या सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

३) इतर सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

XII) तपासी अधिकारी यांचा निष्कर्ष / शेरा :—

गुन्हयाच्या तपासात गुन्हयाचा उद्देश, गुन्हयाची तयारी, प्रत्यक्ष गुन्हा करतांना व त्यानंतर इ. विषयीचे पुरावेनमूद करुन तक्रार पाठविण्याविषयी आपला स्पष्ट निष्कर्ष नमूद करावा.

....

....

....

....

....

....

तपासी अधिकारी

....

न्यायालयात दाखल करावयाच्या अवैध वृक्ष तोडीच्या वन गुन्हयाची चेक लिस्ट

१) परिक्षेत्र :—.. २) वनविभाग :—...........
३) वनगुन्हा क्रं :— ....
४) वनअपराध कलम :—..
५) वनगुन्हा दाखल करणार :—..
६) आरोपी :— ....
....
....
....
....
७) घटना ता. व वेळ :— ....
८) गुन्हा दाखल ता. व वेळ :— ....
९) तपास अधिकारी :— ....
१०) गुन्हयाची थोडक्यात हकिगत :— ....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

I) घटनास्थळ पंचनामा :—

१) ठिकाण :— ....२) दिनांक :— ....
३) पंचनामा :— ....वा. सुरु करुन ....वा संपविला.
४) पंच क्रं १ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
५) पंच क्रं २ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
६) तपासी अधिका—याचे कंसात नांव व सही :— आहे/नाही
७) घटनास्थळाचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय :— आहे/नाही
८) घटनास्थळाचे GPS reading घेण्यात आले आहे काय :— आहे/नाही
९) घटनास्थळाचा नकाशा काढण्यात आला आहे काय :— आहे/नाही
१०) घटनास्थळ पंचनामा कशाचे प्रकाशात करण्यात आला:—....................................
११) प्रत्यक्ष साक्षीदार आहेत काय ?:— आहे/नाही

१२) ताब्यात घेतलेल्या वस्तू मोहोरबंद केल्या आहेत काय ? :— आहे/नाही

१३) घटनास्थळी हत्यार, कु—हाड, काठी, काडीपेटी, सिगारेट, कापड, चप्पल, इतर वस्तू व पुरावे मिळून आले अगर कसे :—...

....

१४) घटनास्थळी फिंगर प्रिन्ट, फूट प्रिन्ट, शू प्रिन्ट मिळाली अगर कसे ?
मिळाली असल्यास ते फिंगर प्रिंट ब्युरोकडून तपासली आहेत काय ?
त्यांच्या अहवालातील सारांश :—..

....

....

१५) घटनास्थळावरुन जप्त लाकूड डेपोत पाठविले अगर कसे ? असल्यास, अहवालाचा सारांश :—..

....

....

१६) आरोपी विषयी काही माग मिळून आला अगर कसे ? :—..................................

१७) आरोपीची ओळख परेड घेतली आहे काय ? :— आहे/नाही

१८) आरोपी पैकी कोणी माफिचा साक्षिदार झाला आहे काय? :— आहे/नाही

II) <u>संशियित आरोपी</u> :—

१) संशियितांचे घरझडत्या घेण्यात आले आहे काय ? असल्यास त्यांचे नांव व पत्ता :—.

....

....

....

....

२) घरझडत्यांचे पंचनामे केले आहेत काय ? :— आहे/नाही

III) (<u>निवेदन</u>) <u>भा.व.अ. १९२७ प्रमाणे</u> :—

१) आरोपींचे निवेदन घेतल्याची तारीख.................... वेळ.....................ठिकाण..........

२) निवेदन सुरु केल्याची तारीख.............................वेळ ....ते ....

३) निवेदनावर पंचाच्या सहया आहेत काय ? आहे/नाही

४) निवेदनावर पंचाच्या सहयाचे खाली नावे आहेत काय ? आहे/नाही

५) निवेदन पंचनाम्यावर आरोपींची सही घेतली आहे काय ? आहे/नाही

६) निवेदन पंचनाम्यावर तपासी अधिका—याची सही घेतली आहे काय ? आहे/नाही

IV) जप्त मुद्देमाल वर्णन व किंमत :—

....
....
....
....
....
....

१) जप्त मुद्देमाल तपासणीसाठी कोठे व ....
कधी पाठविला, जावक क्रं :— ....
२) जप्त मुद्देमाल तपासणी अहवाल प्राप्त झाला कसे ? आहे / नाही

V) पुराव्यांच्या नोंदीबाबत :—

१) गुन्हे नोंदवही, मुद्देमाल नोदवही व दैनंदिनी इ. नोंदी सुसंगत आहेत काय ? आहे / नाही
२) पुरावे पंचनामा करुन पंचासमक्ष ताब्यात घेण्यात आले काय ? आहे / नाही
३) ताब्यात घेण्यात आलेले भौतिक व रासायनिक पुरावे रासायनिक
विष्लेशणाकरीता पाठविले आहेत काय ? आहे / नाही
४) ताब्यात घेण्यात आलेले पुरावे मोहोर बंद करुन मोहोरबंद पंचनामा केला आहे काय ?
आहे / नाही

VI) तपासलेले साक्षीदार :—

अ.क्रं	साक्षीदारांचे नाव	वय	पत्ता	जबाबाचे ठिकाण	दिनांक

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

VII) आरोपी अटकेची कारवाई :—

१) प्राथमिक अपराध अहवाल व साक्षीदारांच्या जबाबात निष्पन्न झालेले आरोपीचे नाव व पत्ता :—

....

....

....

....

....

....

२) अटक करण्यातआलेले आरोपी, दिनांक व वेळ

....

....

....

....

....

३) आरोपींचे नातेवाईकांना अटकेबाबत लेखी सूचना दिली आहे काय ? आहे / नाही

४) अटक आरोपींची विहित वेळेत वैदयकिय चाचणी केली आहे काय ? आहे / नाही

५) आरोपींना वनकोठडी रीमांड :— दिनांक....................पासून.........................पर्यंत

६) आरोपींना एमसीआर :— दिनांक ....पासून ....पर्यंत

७) आरोपीकडून गुन्हयात वापरलेले हत्यार, वाहन, दोरी फासे, इ. जप्त करण्यात आले आहेत काय ? आहे / नाही

VIII) फिंगर प्रिंट बाबत :—

१) आरोपीतांच्या हाताचे ठशाचे नमूने घेण्यात आले आहेत काय ? आहे / नाही

२) आरोपींचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय ? आहे / नाही

३) अटक आरोपींचे इंन्ट्रॉगेशन फॉर्म भरले आहेत काय ? आहे / नाही

IX) गुन्हेगारांच्या शोधासाठी :—

१) प्राथमिक चौकशीच्या व साक्षीदारांनी दिलेल्या माहितीप्रमाणे तपासाची दिशा निश्चित करुन त्याप्रमाणे पथके तयार करुन ती शोध मोहिमेवर पाठवली आहेत काय ? आहे / नाही

२) साक्षीदार यांनी गुन्हेगारास पाहिले असल्यास गुन्हेगारांचे रेखाचित्र तयार करुन तपास केला आहे काय ? आहे / नाही

३) गुन्हयात वाहन वाहन वापरले आहे काय ? आहे/नाही

४) गुन्हयात वापरलेल्या वाहनाचे रजिस्ट्रेशन, मालकीबाबत शोध घेतला आहे काय? आहे/नाही

५) वाहन मालकाचा व चालकाचा जबाब घेतला आहे काय ? आहे/नाही

X) वरिष्ठांनी तपासी अधिका—यांस दिलेल्या सूचनांची पूर्तता :—

१) दैनंदिन गुन्हे अहवाल सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

२) केस डायरीवरुन दिलेल्या सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

३) इतर सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

XI) तपासी अधिकारी यांचा निष्कर्ष/शेरा :—

गुन्हयाच्या तपासात गुन्हयाचा उद्देश, गुन्हयाची तयारी, प्रत्यक्ष गुन्हा करतांना व त्यानंतर इ. विषयीचे पुरावेनमूद करुन तक्रार पाठविण्याविषयी आपला स्पष्ट निष्कर्ष नमूद करावा.

....

....

....

....

....

....

तपासी अधिकारी

....

<u>न्यायालयात दाखल करावयाच्या वन वणवा गुन्हयाची चेक लिस्ट</u>

१) परिक्षेत्र :—... २) वनविभाग :—...........

३) वनगुन्हा क्रं :— ....

४) वनअपराध कलम :—...

५) वनगुन्हा दाखल करणार :—...

६) आरोपी :— ....

....

....

....

....

७) घटना स्थळ व जिपीएस लोकेशन :— ....

८) घटना तारीख व वेळ :— ....

९) गुन्हा दाखल तारीख व वेळ :— ....

१०) तपास अधिकारी :— ....

११) गुन्हयाची थोडक्यात हकिगत :— ....

....

....

....

....

....

....

....

....

I) <u>घटनास्थळ पंचनामा</u> :—

१) ठिकाण :— ....२) दिनांक :— ....

३) पंचनामा :— ....वा. सुरु करुन ....वा संपविला.

४) पंच क्रं १ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही

५) पंच क्रं २ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही

६) तपासी अधिका—याचे कंसात नांव व सही :— आहे/नाही

७) घटनास्थळाचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय :— आहे/नाही

८) घटनास्थळाचे GPS reading घेण्यात आले आहे काय :— आहे/नाही

९) घटनास्थळाचा नकाशा काढण्यात आला आहे काय :— आहे/नाही

१०) प्रभावित क्षेत्र (हेक्टर) व अंदाजे नुकसान :—..

११) घटनास्थळ पंचनामा कशाचे प्रकाशात करण्यात आला:—....................................

१२) प्रत्यक्ष साक्षीदार आहेत काय ?:— आहे / नाही

१३) ताब्यात घेतलेल्या वस्तू मोहोरबंद केल्या आहेत काय ? :— आहे / नाही

१४) घटनास्थळी हत्यार, कु—हाड, काठी, काडीपेटी, सिगारेट, कापड, चप्पल, इतर वस्तू व पुरावे मिळून आले अगर कसे :—..

....

१५) आरोपी विषयी काही माग मिळून आला अगर कसे ? :—.................................

१६) आरोपीची ओळख परेड घेतली आहे काय ? :— आहे / नाही

१७) आरोपी पैकी कोणी माफिचा साक्षिदार झाला आहे काय? :— आहे / नाही

II) (निवेदन) भा.व.अ. १९२७ प्रमाणे :—

१) आरोपींचे निवेदन घेतल्याची तारीख........................ वेळ.....................ठिकाण......

२) निवेदन सुरु केल्याची तारीख..................................वेळ ....ते ....

३) निवेदनावर पंचाच्या सहया आहेत काय ? आहे / नाही

४) निवेदनावर पंचाच्या सहयाचे खाली नावे आहेत काय ? आहे / नाही

५) निवेदन पंचनाम्यावर आरोपींची सही घेतली आहे काय ? आहे / नाही

६) निवेदन पंचनाम्यावर तपासी अधिका—याची सही घेतली आहे काय ? आहे / नाही

III) जप्त मुद्देमाल वर्णन व किंमत :—

....

....

....

....

....

....

....

१) जप्त मुद्देमाल तपासणीसाठी कोठे व ....
कधी पाठविला, जावक क्रं :— ....

२) जप्त मुद्देमाल तपासणी अहवाल प्राप्त झाला कसे ? आहे / नाही

IV) पुराव्यांच्या नोंदीबाबत :—

१) गुन्हे नोंदवही, मुद्देमाल नोदवही व दैनंदिनी इ. नोंदी सुसंगत आहेत काय ?
आहे / नाही

२) पुरावे पंचनामा करुन पंचासमक्ष ताब्यात घेण्यात आले काय ? आहे / नाही

३) ताब्यात घेण्यात आलेले पुरावे मोहोर बंद करुन मोहोरबंद पंचनामा केला आहे काय ?
आहे / नाही

V) तपासलेले साक्षीदार :—

अ.क्रं	साक्षीदारांचे नाव	वय	पत्ता	जबाबाचे ठिकाण	दिनांक

....

....

....

....

....

....

VI) आरोपी अटकेची कारवाई :—

१) प्राथमिक अपराध अहवाल व साक्षीदारांच्या जबाबात निष्पन्न झालेले आरोपीचे नाव व पत्ता :—

....

....

....

....

२) अटक करण्यातआलेले आरोपी, दिनांक व वेळ

....

....

....

....

३) आरोपींचे नातेवाईकांना अटकेबाबत लेखी सूचना दिली आहे काय ? आहे/नाही

४) अटक आरोपींची विहित वेळेत वैदयकिय चाचणी केली आहे काय ? आहे/नाही

५) आरोपींना वनकोठडी रीमांड :— दिनांक.....................पासून..........................पर्यंत

६) आरोपींना एमसीआर :— दिनांक ....पासून ....पर्यंत

७) आरोपीकडून गुन्हयात वापरलेले हत्यार, वाहन, इ. जप्त करण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही

VII) फिंगर प्रिंट बाबत :—

१) आरोपीतांच्या हाताचे ठशाचे नमूने घेण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही

२) आरोपींचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही

३) अटक आरोपींचे इंन्ट्रॉगेशन फॉर्म भरले आहेत काय ? आहे/नाही

VIII) <u>गुन्हेगारांच्या शोधासाठी</u> :—

१) प्राथमिक चौकशीच्या व साक्षीदारांनी दिलेल्या माहितीप्रमाणे तपासाची दिशा निश्चित करुन त्याप्रमाणे पथके तयार करुन ती शोध मोहिमेवर पाठवली आहेत काय? आहे/नाही

२) साक्षीदार यांनी गुन्हेगारास पाहिले असल्यास गुन्हेगारांचे रेखाचित्र तयार करुन तपास केला आहे काय ? आहे/नाही

३) गुन्हयात वाहन वाहन वापरले आहे काय ? आहे/नाही

४) गुन्हयात वापरलेल्या वाहनाचे रजिस्ट्रेशन, मालकीबाबत शोध घेतला आहे काय? आहे/नाही

५) वाहन मालकाचा व चालकाचा जबाब घेतला आहे काय ? आहे/नाही

IX) <u>वरिष्ठांनी तपासी अधिका—यांस दिलेल्या सूचनांची पूर्तता</u> :—

१) दैनंदिन गुन्हे अहवाल सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

२) केस डायरीवरुन दिलेल्या सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

३) इतर सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

X) <u>तपासी अधिकारी यांचा निष्कर्ष/शेरा</u> :—

गुन्हयाच्या तपासात गुन्हयाचा उद्देश, गुन्हयाची तयारी, प्रत्यक्ष गुन्हा करतांना व त्यानंतर इ. विषयीचे पुरावेनमूद करुन तक्रार पाठविण्याविषयी आपला स्पष्ट निष्कर्ष नमूद करावा.

....

....

....

....

....

तपासी अधिकारी

....

न्यायालयात दाखल करावयाच्या वनजमीनीवरील अतिक्रमण गुन्हयाची चेक लिस्ट

१) परिक्षेत्र :—.. २) वनविभाग :—...........
३) वनगुन्हा क्रं :— ....
४) वनअपराध कलम :—...
५) वनगुन्हा दाखल करणार :—..
६) आरोपी :— ....
....
....
....
....
७) घटना ता. व वेळ :— ....
८) गुन्हा दाखल ता. व वेळ :— ....
९) तपास अधिकारी :— ....
१०) गुन्हयाची थोडक्यात हकिगत :— ....
....
....
....
....
....
....
....

I) घटनास्थळ पंचनामा :—

१) ठिकाण :— ....२) दिनांक :— ....
३) पंचनामा :— ....वा. सुरु करुन ....वा संपविला.
४) पंच क्रं १ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
५) पंच क्रं २ पूर्ण नांव, सविस्तर पत्ता, सही :— आहे/नाही
६) तपासी अधिका—याचे कंसात नांव व सही :— आहे/नाही
७) घटनास्थळाचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय :— आहे/नाही
८) घटनास्थळाचे GPS reading घेण्यात आले आहे काय :— आहे/नाही
९) घटनास्थळाचा नकाशा काढण्यात आला आहे काय :— आहे/नाही
१०) घटनास्थळ पंचनामा कशाचे प्रकाशात करण्यात आला:—...................................
११) प्रत्यक्ष साक्षीदार आहेत काय ?:— आहे/नाही
१२) अतिक्रमण जागेवर बांधकाम करण्यात आले आहे काय ?
व त्याबाबत काय कार्यवाही केली हे नमुद केले आहे काय? आहे/नाही
....
....
१३) अतिक्रमण जागेवर उभे पिक आहे काय?
व त्याबाबत काय कार्यवाही केली ते नमुद केले आहे काय? आहे/नाही
१४) अतिक्रमण क्षेत्र FRA अपात्र आहे कि पात्र आहे?
FRA मध्ये अंतर्भुत नाही हे नमुद केले आहे काय? आहे/नाही

१५) सहाय्यक वनसंरक्षक यांनी महाराष्ट्र जमीन महसुल संहीता १९६६ चे कलम ५३ व ५४ चा वापर करून सदर अतिक्रमण हटविण्याकरीता प्रयत्न केला आहे काय?

आहे/नाही

१६) आरोपीची ओळख परेड घेतली आहे काय ? :— आहे/नाही

II) (निवेदन) भा.व.अ. १९२७ प्रमाणे :—

१) आरोपींचे निवेदन घेतल्याची तारीख........................ वेळ.....................ठिकाण......

२) निवेदन सुरु केल्याची तारीख.................................वेळ ....ते ....

३) निवेदनावर पंचाच्या सहया आहेत काय ? आहे/नाही

४) निवेदनावर पंचाच्या सहयाचे खाली नावे आहेत काय ? आहे/नाही

५) निवेदन पंचनाम्यावर आरोपींची सही घेतली आहे काय ? आहे/नाही

६) निवेदन पंचनाम्यावर तपासी अधिका—याची सही घेतली आहे काय ? आहे/नाही

III) जप्त मुद्देमाल वर्णन व किंमत :—

(उदा अतिक्रमणाकरीता वापरलेले साहित्य ट्रक्टर, बैल, नांगर, कुऱ्हाड इ.)

....
....
....
....
....
....

IV) पुराव्यांच्या नोंदीबाबत :—

१) गुन्हे नोंदवही, मुद्देमाल नोदवही व दैनंदिनी इ. नोंदी सुसंगत आहेत काय ?

आहे/नाही

२) पुरावे पंचनामा करुन पंचासमक्ष ताब्यात घेण्यात आले काय ? आहे/नाही

V) तपासलेले साक्षीदार :—

अ.क्रं	साक्षीदारांचे नाव	वय	पत्ता	जबाबाचे ठिकाण	दिनांक

....
....
....
....
....
....

VI) आरोपी अटकेची कारवाई :—

१) प्राथमिक अपराध अहवाल व साक्षीदारांच्या जबाबात निष्पन्न झालेले आरोपीचे नाव व पत्ता :—

....
....
....
....
....

२) अटक करण्यात आलेले आरोपी, दिनांक व वेळ

....
....
....
....
....

३) आरोपींचे नातेवाईकांना अटकेबाबत लेखी सूचना दिली आहे काय ? आहे/नाही
४) अटक आरोपींची विहित वेळेत वैदयकिय चाचणी केली आहे काय ? आहे/नाही
५) आरोपींना वनकोठडी रीमांड :— दिनांक.....................पासून...........................पर्यंत
६) आरोपींना एमसीआर :— दिनांक ....पासून ....पर्यंत
७) आरोपीकडून गुन्हयात वापरलेले हत्यार, वाहन, दोरी इ. साहित्य जप्त करण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही

VII) <u>फिंगर प्रिंट बाबत</u> :—

१) आरोपीतांच्या हाताचे ठशाचे नमूने घेण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही
२) आरोपींचे फोटो घेण्यात आले आहेत काय ? आहे/नाही
३) अटक आरोपींचे इंन्ट्रॉगेशन फॉर्म भरले आहेत काय ? आहे/नाही

VIII) <u>गुन्हेगारांच्या शोधासाठी</u> :—

१) गुन्हयात वाहन वाहन वापरले आहे काय ? आहे/नाही
२) गुन्हयात वापरलेल्या वाहनाचे रजिस्ट्रेशन, मालकीबाबत शोध घेतला आहे काय? आहे/नाही
३) वाहन मालकाचा व चालकाचा जबाब घेतला आहे काय ? आहे/नाही

IX) <u>वरिष्ठांनी तपासी अधिका—यांस दिलेल्या सूचनांची पूर्तता</u> :—

१) दैनंदिन गुन्हे अहवाल सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—
२) केस डायरीवरुन दिलेल्या सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—
३) इतर सूचना. अहवाल पूर्तता दिनांक :—

X) <u>तपासी अधिकारी यांचा निष्कर्ष/शेरा</u> :—

गुन्हयाच्या तपासात गुन्हयाचा उद्देश, गुन्हयाची तयारी, प्रत्यक्ष गुन्हा करतांना व त्यानंतर इ. विषयीचे पुरावेनमूद करुन तक्रार पाठविण्याविषयी आपला स्पष्ट निष्कर्ष नमूद करावा.

....
....
....
....
....

तपासी अधिकारी

....